GİRİŞ

Hikâyeye göre, Sarı Selim olarak da bilinen Sultan II. Selim henüz hayatta iken, Saruhan sancağında vazifeli oğlu Şehzade Murad, tuhaf bir rüya gördü. Şehzade'nin rüyası, tabir edilmek üzere derhal civardaki sâlih ve âlim zatlara gönderildi, lakin hepsi de tabirde acze düştüler. Nihayetinde, Şüca Dede ismiyle şehirde nam salmış fakir bir derviş, rüyayı Manisa'da iskan etmekte olan şehzadenin pek yakında tahta çıkacağı şeklinde tabir etti. Kısa süre içinde tabir gerçekleşip de, babası Sultan Selim'in vefatıyla tahta çıkmak üzere payitahta çağrılınca, hakiki bir Hak dostu olduğuna kanaat getirdiği Şüca Dede'ye intisab eden Şehzade Murad o günden sonra mektuplar halinde rüyalarını şeyhine göndermeye başladı.[1]

Aslında, Sultan Murad ne bir rüya ile bir şeyhe intisab eden ilk mürit idi, ne de şeyhine düzenli olarak mektuplar gönderen tek mürit. Tasavvuf geleneği içinde şeyhler ve müritler arasında mektuplaşma halihazırda oldukça yaygındı. Lakin mutasavvıflar arasındaki bu yaygın mektuplaşma geleneğine rağmen, bu konu henüz bütün yönleriyle çalışılmış değildir.[2] Fakat, şu âna kadar yayımlanan mektup metinleri, bu mektupların alıcılarına bağlı olarak farklı işlevleri olduğunu gösteriyor.[3] Mutasavvıflar arasında deveran eden mektupları, mürşitler tarafın-

---

1 Devrin tarihçileri Şüca Dede'den Şeyḫ Şücā'eddin Efendi olarak bahsetseler de, elinizdeki çalışmada *Kitābü'l-Menāmāt*'ta olduğu üzere "Şüca Dede" olarak zikredilecektir.

2 Erken dönem İslâm toplumlarında mektuplaşma geleneği için, bkz. Adrian Gully, *The Culture of Letter-Writing in Pre-Modern Islamic Society* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2008) ve Meisami Julie Scott, *Encyclopedia of Arabic Literature*, haz. Julie Scott Meisami ve Paul Starkey (London: New York: Routledge, 1998), c. 1, 105-106. Yakın zamanda Suriye'li ulemadan el-Nebulusi (1641-1731)'nin mektupları üzerine de bir çalışma yayınlandı. Bkz. Samer Akkach, *Letters of a Sufi Scholar: The Correspondence of 'Abd al-Ghani al-Nabulusi: 1641-1731* (Brill, 2010). Osmanlı bağlamında mektup yazmanın tahlili için, ayrıca bkz. Christine Woodhead, "Estetik Nesir," in *Türk Edebiyatı Tarihi,* ed. Talât Sait Halman (Ankara: TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006), 85-98. Osmanlıda diplomatik mektup geleneği için bkz. Nejdet Gök, "Osmanlı Beratları Kapsamında Diplomatika İlmi veya "İlm-i İnşâ." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 20 (2008): 731-747.

3 Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, *Büyük Türk Mutasavvıfı Muhammed Tevfik Bosnevî: Hayatı, Mektupları, Halîfeleri* (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1981); *Kutsal Gönüllü Velî Kuşadalı İbrâhim Halvetî: Hayatı, Tasavvufî Düşünceleri, Mektupları* (İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası, 1982).

dan kaleme alınmış mektuplar ve müritler tarafından kaleme alınmış mektuplar olarak iki ana gruba ayırmak mümkündür.

Mürşitler tarafından kaleme alınan mektuplar, kendi içlerinde genel ve özel mektuplar olarak sınıflandırılabilir. Genel mektuplar, bir mürşitten sadece kendi talebelerine değil, aynı zamanda devrinin diğer mürşitlerine de bir nevi bilgi aktarır, genel mesajlar taşırlar. Bu bağlamda, mesela *resāʾil* ve *melfūẓāt* türü mektuplar mürşitlerden halka yazılmış genel mektuplardır. Bunlar bir yönüyle Ahd-i Cedit'teki Paul'ün mektuplarını hatırlatırlar.[4] Bu tür mektuplar meşhur *Risāle* müellifi Kuşeyri (376/986-465/1074) tarafından halka hitâp eden mektuplar olarak tanımlanmışlardır.[5] Öte yanda, Güney Afrika tasavvuf kültürüne ait olup, daha az bilinen bir diğer mektup türü ise yine *melfūẓāt* ismi altında "müritler tarafından derlenen, mürşitlerin öğretileri ve hatıralarıdır." *Melfūẓāt* ismiyle toplanan bu metinler, bir mürşit ve onun ihvanına sohbetlerini yazılı olarak kaydeden, gerekirse üzerinde düzeltmeler de yapan bir mürit ile bir nevi ortaklaşa hazırlanmış metinlerdir.[6]

Bu genel mektuplara ilaveten, bir mürşitten diğer mürşitlere yazılmış mektuplar da *mektūbāt* ismi altında derlenmiştir. Bir kısmı esoterik bilgi de içeren bu tür mektuplar bazan halka açık da olabilir. Bununla birlikte, ilk büyük mutasavvıflardan Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/910), bu tür mektupların avam ile paylaşılamayacağını söyler.[7]

Bu genel mektupların yanı sıra, şeyhlerin müritlerinin dileklerine, sorularına ve ricalarına cevaben yazdıkları şahsa özel mektuplar da vardır. Cevap niteliğindeki bu tür mektuplar, genellikle bir şeyhin dînî ve ruhânî rehberliğinin daha detaylı ve entelektüel olarak muhafazası ve yaygınlaşması için bir strateji olarak şeyhin vefatını müteakiben, şeyhin diğer eserleri ile birlikte derlenirler.[8] Şeyhlerin düzenli bir şekilde neşredilmemiş fikirlerine de böylece bu mektuplar vasıtasıyla ulaşabiliyoruz.

---

4 Hıristiyanlıkta Aziz Paul'ün Galatya ve Efes halkına olan mektupları da halka açık mektuplardır. Bkz. *The New Oxford Annotated Bible with the Apocrypha: Revised standard version, containing the second edition of the New Testament and an expanded edition of the Apocrypha*/haz. Herbert G. May, Bruce M. Metzger. (New York: Oxford University Press, 1977), 240-368.

5 *El-Risāle el-Ḳuşeyrīye/li-Ebī al-Ḳāsim ʿAbd el-Kerīm el-Ḳuşeyrī el-Neysābūrī el-Şāfiʿī*; taḥḳīḳ ʿAbd el-Ḥalīm Maḥmūd, Maḥmūd ibn el-Şerīf. (ʿĀbidīn [Cairo]: Yuṭlabu min Dār el-Kutub el-Ḥadīthah, 1966), c. 1, 25.

6 *Amina Steinfels,* "His Master's Voice: The Genre of Malfūẓāt in South Asian Sufism," *History of Religions*, c. 44, no: 1 (August 2004), 56-69.

7 Ebū Naṣr ᶜAbd Allāh ibn ᶜAli Sarrāj, *Kitāb el-lumaᶜ fī el-taṣavvuf /teʾlīf Ebī Naṣr ᶜAbdallah ibn ᶜAlī el-Sarrāj el-Ṭūsī; ve ḳaḍ iᶜtaná bi-nasḫihi ve-teşḥīḥihi Rinuldᶜ Ālīn Nīkulsūn* (Laydin: Brill, 1914), 240-241. Cüneyd-i Bağdâdî'nin diğer mektupları için, bkz. Ebū el-Ḳāsım Cüneyd ibn Muḥammed, *Resāʾil el-Cüneyd/Ebu el-Ḳāsim el-Cüneyd;* taḥḳīḳ ᶜ*Alī Ḥasan* ᶜ*Abd el-Ḳādir* (el-Ḳāhirah: Buraʿī Vijdavī, 1988). İstanbul Şehit Ali Paşa Kütüphanesi, 1374 numarada kayıtlı olan Cüneyd-i Bağdâdî'nin mektupları Süleyman Ateş tarafından yayınlandı. Bkz. *Cüneyd-i Bağdâdî* (*K.S.*) *Hayatı, Eserleri ve Mektupları* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1969).

8 Steinfels, "His Master's Voice" 56-57.

Müritler, mistik ve dînî meselelerin yanı sıra, mesela evlilik ve seyahat gibi şahsî meselelerine dair nasihatler istemek üzere de şeyhlerine mektuplar gönderebilirler. Özellikle müritlerin rüyalarını ve diğer mistik tecrübelerini şeyhlerine rapor etmelerini zorunlu kılan Halvetiyye gibi tasavvuf gelenekleri içinde, mektuplar coğrafî olarak birbirlerinden ayrı düşmüş müritler ve şeyhler arasındaki irtibatı bir nevi fiziksel olarak devam ettiregelmiştir.[9]

Nefse dair mistik öğretilerde, sadece Halvetilik'te değil diğer tarikatlarda da teorik dînî bilgilerin uygulamaya aktarılmasında rüyalar kullanıldı.[10] Rüyalar sadece mürit ve şeyh arasındaki ilişkiyi düzenlemekle kalmadı, ayrıca şeyhin mürit üzerindeki otoritesini de güçlendirdi. Katz'ın dediği gibi:

> Rüyalarını tabir edilmek üzere şeyhine getirmek, bir nevi itiraf güdüsünün yansımasıydı. Sırlarını gönüllü olarak keşfe açarak, mürit şeyhinin dünyevî ve ruhânî üstünlüğünü tanımış oluyordu.[11]

Bu nedenle müridin gördüğü her rüyayı şeyhi ile paylaşması bekleniyor, hatta rüyalarını şeyhinden gizlerse, bir nevi ihanetle suçlanabiliyordu.[12] Bu gereklilik, tasavvuf çevrelerinde zengin bir edebiyat üreten hareketli bir mektuplaşma geleneğini asırlar boyunca canlı tuttu. Fakat, her ne kadar belli başlı bazı mutasavvıfların mektupları neşredilmiş olsa da, müritlerin mürşitlerine mektupları genel

---

9 Halvetilik'te rüyaların rolü ve önemi için, bkz. Mustafa Tatçı ve Halil Çeltik, *Türk Edebiyatında Tasavvufî Rü'yâ Ta'bîr-nâmeleri: Kurd Muhammed el-Halvetî, Niyâzî-ı Mısrî el-Halvetî, Karabaş-ı Velî el-Halvetî, Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî el-Halvetî* (Kızılay, Ankara: Akçağ, 1995); Cemal Kafadar, *Rüya Mektupları/Asiye Hatun; Giriş, Çevrimyazı, Sadeleştirme* (Şişhane, İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık, 1994).

10 Aziz Mahmut Hüdâyî Efendi'nin *Tecelliyāt*'ı, bir diğer rüya ve tecellîler koleksiyonudur. Mesela, bkz. Ktp., Hacı Mahmut Efendi 2372/3, ve Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayi 271/8593/3. Bir diğer koleksiyon için, bkz. Firoozeh Papan-Matin, *The Unveiling of Secrets Kashf al-Asrār: the Visionary Autobiography of Rūzbihān al-Baqlī* (*1128-1209 A.D.*) Leiden; Boston: Brill, 2006. Tasavvuf geleneği içinde rüyaların fonksiyonu üzerine pek çok çalışma yapılmış olup, hepsinin burada zikredilmesi imkânsızdır. Konuyla ilgili en yeni çalışmalar için, bkz. *Dreams and Visions in Islamic Societies*, (der.) Özgen Felek ve Alexander Knysh. (New York: SUNY, 2012) Bu kitap iki kısımdan meydana gelip, ikinci kısmında yer alan makaleler sûfî gelenek içinde rüyaların fonksiyonunu inceler. Ayrıca bkz. Jonathan Katz, *Dreams, Sufism and Sainthood with Visionary Career of Muhammad al-Zawawi*. (Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1996); John C. Lamoreaux, *The Early Muslim Tradition of Dream Interpretation*. (Albany: State University of New York Press, 2002); Nile Green, "The Religious and Cultural Roles of Dreams and Visions in Islam," JRAS, Series 3, 13 (2003), 287-313; Hasan Avni Yüksel, *Türk İslâm Tasavvuf Geleneğinde Rüya,* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1996); Leah Kinberg, *Morality in the Guise of Dreams: A Critical Edition of Kitab Al-Manam Islamic Philosophy, Theology, and Science. (*Leiden, The Netherlands; New York: E. J. Brill, 1994).

11 Jonathan G. Katz, "Dreams in the Manaqib of a Moroccan Sufi Shaykh: 'Abd al-'Aziz al-Dabbagh (d. 1131/1719)" *Dreaming Across Boundaries: The Interpretation Of Dreams In Islamic Lands,* haz. Louise Marlow (Washington, DC: Harvard University Press, 2008), 271.

12 Bkz. Ahmet Ödge, "Osmanlı Dönemi Tekke Hayatına Bir Örnek: Yiğitbaşı Veli ve Tarikat Usulü," *Osmanlı,* haz., Güler Eren and Halil İnalcık (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), c. 4, 521-530.

anlamda ihmal edildi. Bu ihmalin başlıca nedeni, kimi zaman müritlerin mahrem sorularını da içeren mektupların okunup cevaplandıktan sonra, şahısların mahremini muhafaza etmek adına şeyh tarafından bir şekilde imha edilmesidir.

Osmanlı Türkleri arasında da bu tür mektupların varlığı tahmin ediliyordu, fakat şu âna kadar sadece XVII. yüzyılda Üsküp'te yaşamış bir derviş olan Asiye Hatun'un şeyhine yazdığı mektuplar Cemal Kafadar tarafından yayınlandı.[13] Bunun dışında, bir müritten şeyhine yazılmış bir diğer mektup koleksiyonunun varlığını devrin tarihçisi Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbār*'ında Sultan III. Murad ve şeyhi Şüca Dede'ye dair verdiği bilgilerden tahmin ediyorduk. Bu mektupların bir kopyasını bir araya toplayan elyazma metin daha önce tesbit edilmiş, fakat bugüne kadar neşredilmemişti.[14] Elinizdeki metin Sultan Murad'ın şeyhine gönderdiği iddia edilen ve *Kitābü'l-Menāmāt* başlığı altında istinsah edilen bu mektupların çevriyazıya aktarılmasıdır. Birkaç istisna dışında müritlerden şeyhlere gönderilen mektupların elimizde mevcut olmayışı nedeniyle, Sultan Murad'a ithaf edilen mektupları bir araya getiren bu yazma eser, sadece tasavvuf geleneğini bir müridin bakış açısıyla anlamak açısından değil, dünya edebiyatında başka bir padişah veya krala ait bu derece yüklü bir rüya ve mektup koleksiyonunun olmayışı hasebiyle de hassaten kıymetli bir eserdir.

Aşağıda Sultan III. Murad ve şeyhi Şüca Dede hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra, bu mektupların bir araya getirildiği *Kitābü'l-Menāmāt* isimli elyazma eser tanıtılacaktır.

Sultan III. Murad

Şehzade Murad, I Cumāda, 953/4 Temmuz, 1546'da, dedesi Sultan Süleyman'ın tahta çıkışının yirmi altıncı senesinde, babası Şehzade Selim (973/1566–982/1574) Manisa'da sancakbeyi olarak ikamet ederken, Manisa yakınlarındaki Bozdağ Yaylası'nda dünyaya geldi.[15] Annesi Nur Banu Sultan, Cecilia Venier-Baffo,

---

13 Kafadar, *Rüya Mektupları*. Tasavvuf sahası dışında Osmanlı rüyaları üzerine, bkz. Aslı Niyazioğlu, "Rüyaların Söyledikleri." *Aşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar.* (der.) Hatice Aynur-Aslı Niyazioğlu. Koç Üniversitesi Yayınları, (İstanbul: 2010); Cornell H. Fleischer, "Katiplerin Rüyaları: Osmanlı Kalemiyye Sınıfında Kehanet ve Endişe," çev. Ahmet Tunç Şen. Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII. Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı (İstanbul: Turkuaz, 2012), 435-452. Osmanlı tarih yazıcılığında rüyaların fonksiyonu ve önemi için, bkz. Gottfried Hagen, "Dreaming 'Osmāns," *Dreams and Visions in Islamic Societies*, 99-122. Türk edebiyatında rüyalar için, bkz. Metin Kayahan Özgül, *Türk Edebiyâtında Siyâsî Rûyâlar.* (Ankara: Akçağ, 1990)

14 Orhan Şaik Gökyay, "*Rüyalar üzerine*" (II. Milletler Arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, IV. cilt. Ankara: 1982), 192-193; Kafadar, "Self and Others: The Diary of a Dervish in Seventeenth Century Istanbul and First-Person Narratives in Ottoman Literature," 130-131.

15 Sultan Murad'ın ve diğer Osmanlı sultanlarının cülus törenleri için, bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Cülûs ve Cenaze Törenleri* (Ankara: TC Kültür Bakanlığı, 1999), 70-77, 80-81, and 83-87; Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Künhü'l-ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi yayınları, 2000), c. 2, 225.

(931/1525–995/1587) Venedik doğumlu bir asilzade olup, Venedik Dükü Sebastiano Venier'in kardeşi Nicolo Venier'in kızıydı. 965/1557'deki sünnet törenini takiben, 966/1558'de, on sekiz yaşındayken, dedesi Süleyman tarafından Akşehir ve Saruhan sancakbeyi olarak atandı.[16] Manisa'daki şehzadeliği sırasında hocası Saadeddin Efendi (ö. 1007/1599), defterdarı Kara Üveys Çelebi, hareminden sorumlu Raziye Hatun (ö. 1005/1597) ve daha sonraları şeyhi olacak olan Halvetî şeyhi Kastamonulu Şaban Veli (ö. 976/1568) halifelerinden Şüca Dede (ö. 996/1588) ile yakın dostluklar kurdu.[17] Sadece sekiz sene süren kısa saltanatının sonunda vefat eden babası Sultan Selim'in ardından, 1 Ramazan 982/15 Aralık 1574'te, yirmi sekiz yaşında tahta çıkmak için İstanbul'a taşındı. O tarihten itibaren, bütün hayatını İstanbul'da, çoğunlukla da sarayında geçirdi.

Murad tahta çıkınca sadece muhteşem bir güç ve zenginlik devralmamış, ayrıca bir Sultanın nasıl davranması gerektiğine dair pek çok beklentiyi de yüklenmişti. Sultanlık payesi, Goffman'ın da tanımladığı şekilde, "hayat sahnesinde"[18] rolünün ne olduğuna ve bu rolü nasıl oynaması gerektiğine dair Murad'ın eline bir de "metin" tutuşturmuştu. Fakat Murad, devrin aydınlarının bir kısmının gözünde, kendisinden beklenildiği gibi bir sultan olamamıştı. Uzun ve yorucu savaşların, gittikçe yükselen enflasyonun ve hayat pahalılığının üzerine bir de artan nüfus çeşitli sosyal, ekonomik ve siyasi sıkıntılara yol açarak, Anadolu'da durumu daha da karmaşık bir hale getirmişti. Sorunlar bunlarla da bitmiyordu. İdarî yapıdaki değişiklikler ve bürokrasideki şişme, geleneksel sistemin kaldıramayacağı bir hal almıştı.[19] Halk rüşvetçilikten, yolsuzluktan, tımar ve zeâmet sahiplerinin adaletsiz uygulamalarından şikâyet ederken, devrin okur-yazarları İmparatorluğun bir gerileme dönemine girdiğini yazmaya başlamışlardı. Yaklaşan milenyum kaygılarının yanı sıra, Murad'ın saltanatı esnasında, hem kişilerin şahsî hayal kırıklıkları, hem de ardı ardına gelen tabiî afetler nedeniyle halk ve aydınlar arasında

---

16 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, 226.

17 Şaban Efendi'nin 360 dervişine hilafet hırkasını giydirdiği rivayet edilir. Bkz. Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ* (*XVI. yüzyıl*) (Cağaloğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 88. Şaban Efendi için, bkz. *age.*, 79-89; ve John J. Curry, *The Transformation of Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire: the Rise of the Halveti Order, 1350-1650*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2010), 89-193; Halvetiyye tarikatı için, bkz. Ebū Rıḍvān Sādıḳ Vicdānī, *Tomār-ı ṭuruḳ-u ʿāliye* (İstanbul: Evḳāf-ı İslāmiye Maṭbaʿası: Maṭbaʿa-yı Âmire, 1338-1340); Rahmi Serin, *İslam Tasavvufunda Halvetilik ve Halvetiler.* (İstanbul: Petek Yayınları, 1984); Şeyh Mehmet Nazmi, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat: Halvetîlik örneği: Hediyyetü'l-ihvân/Mehmed Nazmî Efendi*. (haz.) Osman Türer. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005). Halvetiyye tarikatının kurululuşu ve yayılma süreci için ayrıca bkz. Curry, *The Transformation of Muslim Mystical Thought*, 15-86.

18 Bkz. Erving Goffman, *the Presentation of Self in Everyday Life* (Garden City, NY: Doubleday, 1959).

19 Devrin aydınları, müşâhede ettikleri sorunları kaleme aldıkları çeşitli risâlelerde dile getirmişlerdir. Bu risâleler arasında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Nuṣḥatü's-Selāṭīn*'i özellikle önemlidir. Sultan Murad devrinde başlatılan isyanlar için, bkz. Mustafa Akdağ, *Celali İsyanları: 1550-1603* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963).

bir düşüş inancı yayılmaya başlamıştı.[20] Sultan Murad'ın saltanatı boyunca şahsî olarak da pek çok hayalkırıklığı yaşayan devrin aydınlarından Gelibolulu Mustafa Âlî, halk arasına karışmayan sultanın yokluğunda artan yolsuzluk, usulsüzlük ve rüşvete, adaletsiz ve haksız atamalara dair şikâyet ve endişelerini teferruatlı bir şekilde eserlerinde dile getirir.[21] Âlî, bizzat sultanın kendisinin dahi dünyaya olan tamahını ve hazineyi doldurma hırsını keşfeden Şemsi Paşa tarafından rüşvete alıştırıldığından şikâyet eder.[22] Döneme ait en önemli kaynaklarımız arasında yer alan Selânikî'nin *Tarih*'inde de benzer şikâyetleri ve umutsuzlukları görmek mümkündür.[23]

Bütün bu siyâsî, içtimâî ve iktisâdî sıkıntılara rağmen, Sultan Murad tahtta kaldığı yirmi bir sene boyunca İstanbul'un dışına çıkmamış, hatta Osmanlı sultanlarının en belirgin özelliklerinden olan ordunun başında sefere çıkma geleneğini de terk etmişti.[24] Şahsen iştirak ettiği tek savaş, babası Selim ile amcası Bayezid Han arasındaki Konya savaşıydı. Üstelik, Mustafa Âlî'nin hikâye ettiğine göre, o esnada sadece on iki yaşında olan Murad, kendisini özleyen dedesi Süleyman tarafından savaşın ortasında İstanbul'a geri çağrılmıştı.[25] Sadece askerî seferlere aktif olarak katılmayı terk etmekle kalmamıştı. Halk içine de pek karışmıyordu. Aslında Leslie Peirce'in işaret ettiği gibi, "İslam monarşi geleneği içinde sultan ve tebaası arasında bir mesafe bulunması kabul görmüş bir özellik" idiyse de, Murad kendini tebaasından o derece soyutlamıştı ki Cuma namazlarına katılması için dahi sadrazamın onu ikna etmesi gerekir olmuştu.[26]

Saray hekimi Domenico Hierosolimitano, bütün zamanını sarayda geçiren Sultan Murad'ın beş vakit namazla çizilmiş günlük rutininin sabah namazı ile başladığını anlatır. Hierosolimitano'ya göre, Sultan namazın ardından yarım saat kadar bir şeyler yazar, sonra atıştırmalık hafif bir şeyler alır, ardından bir saat kadar okumakla meşgul olurdu. Takiben, haftanın dört günü, Divan üyeleri ile bir toplantı yapar, toplantıların ardından da yanına cüceleri, soytarıları ve onu eğ-

---

20 XVI. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun sosyal ve psikolojik halinin tarihçi Selânikî'nin gözünden renkli bir portresi için, bkz. Selânikî, c. 1, 417; Daniel Goffman, *The Ottoman Empire and Early Modern Europe* (Cambridge, UK; Cambridge University Press, 2002), 113-115; Sureiya Faroqhi, "The Principal Political Events," *An Economic and Social History of the Ottoman Empire: 1300-1914*, (der.) Halil İnalcık ve Donald Quataert (New York: Cambridge University Press, 1994), 414.

21 Mustafa Âlî'nin döneme ait sıkıntıları, kaygıları ve bunların nedenlerine dair bkz. Cornell Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*. New Jersey: Princeton University Press, 1986; Gözden geçirilmiş baskı (University of California Press, 2000).

22 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, 250-251.

23 Bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*. haz. Prof. Dr. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999). c. 1, 417-418.

24 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, 239.

25 *Age.*, 225.

26 Leslie P. Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in The Ottoman Empire* (New York: Oxford University Press, 1993), 172.

lendirmekle görevli diğerlerini de alır, saray bahçesindeki havuzları ve gezinen hayvanları seyrede seyrede bir saat kadar bir yürüyüş yapardı. Bu bir saatlik yürüyüşün ardından saraya döner, öğle yemeğine kadar bir miktar çalışırdı. Yemekten sonra, tekrar bahçeye çıkar, dilediğince bahçede dolanır, ve tekrar öğle namazı için sarayına dönerdi. Akşam namazına kadar haremdeki kadınlarla vakit geçirdikten sonra, isterse dairesine döner, isterse yatsı namazına kadar yine cüceler ve soytarılarla vakit geçirirdi. Akşam namazından sonra, genellikle öğle yemeğinden daha uzun süren akşam yemeğine başlar, yatsı namazına kadar yemekte etrafındakilerle sohbet ederek oyalanırdı. Hierosolimitano'ya göre, Murad bu günlük düzeninden nerdeyse hiç şaşmaz,[27] hatta bundan memnuniyetine işareten, öğle namazından sonra haremine geçerken de, "Elhamdülillah, bugünümüzü de böyle geçirdik," derdi.[28]

Özellikle Mustafa Âlî ve onu takiben Peçevî, Sultan Murad'ın haremine dair de oldukça renkli hikâyeler rivayet ederler. Mustafa Âlî ile başlayıp, daha sonra da Peçevî'nin de tekrar ettiği hikâyeye göre, Murad şehzadeliği, ve hatta saltanatının ilk senelerinde, hasekisi Safiye'den başka hiçbir kadına ilgi göstermiyordu.[29] Fakat Murad'ın tek eşlilikteki ısrarı, hem oğlunun tahta bir erkek varis bırakamayacağı, hem de hasekisi Safiye Sultan'ın hâkimiyeti altına gireceği endişesi içindeki validesi Nur Banu Sultan ve kızkardeşi İsmihan Sultan'ın çabalarıyla sona erdi.[30] Mustafa Âlî ve daha sonra Peçevî, eğlenceli bir dille, yaptırılan büyüler yüzünden oğlunun iktidarsızlık derdine mübtela olduğuna inanan Nur Banu Sultan'ın bu büyüyü yaptıranın tesbiti için haremdeki cariyeleri işkencecilerin eline teslim ettiğini anlatırlar. Nihayetinde saray hekimlerinin gayretleriyle büyü bozulur, lakin bu sefer de sultanın dizginlenemeyen iştihası nedeniyle her nerede güzelliği ile meşhur bir kadın varsa hareme dahil edilir. Mustafa Âlî, sultanın güzel kadınlara olan düşkünlüğü nedeniyle esir pazarında sayir zamanda iki yüz dinara satılan cariyelerin fahiş bir fiyatla ikişer yüke satılmaya başlandığını, hatta halk arasında, "Ne olursa olsun hemān güzellikleri taᶜayyün olsun" lafının meşhur olduğunu anlatır.[31] Her ne kadar Mustafa Âlî, "Ammâ bu mertebe ruḫsatları ḫilâf-ı vâḳiᶜdir. Zirâ

---

27 Domenico Hierosolimitano, *Istanbul*, haz. Geoffrey Lewis, terc. Michael Austin (Warminster: Aris & Phillips, 2001), 30-32.

28 *Age.*, 4. Tarihçi Peçevî de Sultan Murad'ın halinden memnuniyetini benzer şekilde ifade eder. Peçevī, *Tārīḫ-i Peçevī*, c. 2, 4.

29 Safiye Sultan, Murad'ın ardından tahta çıkacak olan Mehmet (Zilkade 973/Mayıs 1566) ile Ayşe (ö. 1013/1605) ve Fatıma (ö. ?) adında iki de kız evladının annesiydi. Murad'ın diğer eşi Rukiye Sultan'ın annesi Şems-i ruhsar Ḳadın (ö. 1022/1613)'dır. Bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985), 44. Fatıma Sultan Kapdan-ı Derya Halil Paşa ile nikâhlanmıştı. Murad'ın diğer kızları Mihriban Sultan ve Rukiye Sultan için bkz. *Ḥadīḳat el-Cevāmī*, c. I, 6; ve Uzuncarşılı, 162.

30 Peirce, 94-95.

31 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, c. 2. 229-230. Peçevî ise Mustafa Âlî'nin verdiği fiyatı biraz daha artırarak, 200 altınlık cariyelerin dörder bine satılır hale geldiğini iddia eder. Peçevī, *Tārīḫ-i Peçevī*, c. 2, 5.

ki ol Pâdişâh-ı dîndâr ve mütteḳî (ve) perhîz-kârıñ Şerᶜ-i Şerîfe kemâl-ı ıṭâᶜatları ol yüzden ṭamaᶜ-ı nefsânîlerine mâniᶜdir," diyerek padişahın dindarlığının buna mani olacağını söyleyip bu mevzuyu kapatsa da, Âlî'nin Murad'ın haremine dair bu hikâyesi daha sonra Peçevî tarafından da tekrar edilir. Hatta Peçevî, Sultan'ın vefatını kadınlarla aşırı münasebetinin nihayetinde gelişen mesane rahatsızlığına bağlar.[32] Mustafa Âlî ve Peçevî'nin anlattıkları bu hikâye günümüze dek tekrar edilegelmiştir.[33] Ellili yaşlarının başındayken, henüz genç denecek bir yaşta vefatıyla ardında Mustafa Âlî'ye göre yirmi erkek, yirmi altı da kız evlat (Nâîmâ'ya göre ise toplam yüz iki evlat) bırakan Sultan Murad'ın oğullarından on dokuzunun, tahta çıkan büyük oğlu Mehmed tarafından katledilirken, kız evlatlarının pek çoğunun da H 1006/M 1597'deki taun salgınında vefat ettiği haber verilmiştir.[34]

Sultan Murad, haremine dair bu dehşetengiz hikâyelerin yanı sıra, sanat erbabı ve şiire meraklı, yakın ve uzak civarlardan devrin meşhur nakkaşlarını, musikişinaslarını, hattatlarını ve şairlerini İstanbul'a davet edip sarayda coşkun bir sanat ortamını her daim canlı tutan bir sultan olarak da tasvir edilir. Peçevî'ye göre şiirler, şarkılar, hikâyeler dinlemeyi seviyordu.[35] Müstakimzâde Süleymân Sa'âdeddin, *Tuḥfe-yi ḫaṭṭaṭīn* adlı eserinde Sultan Murad'ın hattatlık kabiliyetinden de övgüyle bahseder ve Sultan'ın çalışmalarından birinin de Ayasofya Camii mihrabında görülebileceğini haber verir.[36]

Pek çok saray erkânı gibi, Sultan Murad da özellikle altınla bezenmiş ve minyatürlerle zenginleştirilmiş eserlere düşkündü. Onun okumaya ve kitaplara olan sevgisinin neticesi olarak, saray nakkaşlarının bir hayli meşgul olduğu 987/1579 ve 998/1590 seneleri arasında pek çok nadide eser üretildi. Bu metinler arasında *Siyer-i Nebī, Zübdetü't-tevārīḫ* ve *Hüner-nāme* sayılabilir. Ayrıca, daha önceden başlanıp da henüz tamamlanmamış eserler de Murad'ın zamanında tamamlandı. Mesela, orijinal olarak tomar halinde olan ve bu nedenle de *Ṭomār-ı hümāyūn* olarak da bilinen *Zübdetü't-tevārīḫ* saray tarihçisi Seyyid Lokman tarafından Sultan Murad'ın emri üzerine mücellit bir yazma olarak tamamlandı.[37] Devrin ihtişamını en güzel yansıtan eserlerden biri de elbetteki İslâm dünyasında daha önce gö-

---

32 *Age*.,

33 Mesela bkz. M. Turhan Tan, *Safiye Sultan* (İstanbul: İnkilâp Kitabevi, 1961) (2001'de yeniden yayınlandı); Çağatay Uluçay, *Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İçyüzü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1959; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Hareminde Üç Haseki Sultan,* İstanbul: Ötüken, 1988; Meral Altındal, *Osmanlıda Harem*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1993).

34 Çerçi, c. 2, 228; Muṣṭafā Naᶜīmā, *Tārīḫ-i Naᶜīmā: ravżat ül-Ḥüseyn fī ḫulāṣat-i aḫbāri'l-ḫāfiḳeyn* ([Istanbul]: Matbaa-yi Amire, 1281-1283 [1864-1866]), c. 1, 108.

35 Peçevī, *Tārīḫ-i Peçevī*, c. 2, 3-4.

36 *Tuḥfe-yi ḫaṭṭaṭīn, Müstaḳīm-zāde Süleymān Seᶜādeddīn Efendi; müellifin hayatına ve âsarına dair İbnülemin Mahmud Kemal Bey'in tetkiknamesiyle notlarını havidir* (İstanbul: Devlet Matbaası, 1928), 516.

37 Sultan Murad devrindeki oldukça yoğun kitap üretimi ile ilgili olarak, bkz. Uluç, Lâle, *Turkman Governors, Shiraz Artisans and Ottoman Collectors: Sixteenth Century Shiraz Manuscripts* (İstanbul: Türkiye İş Bankası, 2006); ve Emine Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court* (Bloomington: Indiana University Press, 2013), 43-46.

rülmemiş ebattaki bir Kur'an-ı Kerim'dir. 62 x 41 cm ebatlarındaki bu Kur'an-ı Kerim'in tamamlanması 1584'ten 1596'ya tam on iki sene sürmüştü.[38]

Mustafa Âlî'ye Nakşibendi Hace Muhammed Parsa'nın *Faṣl el-Ḫitāb* isimli Farsça eserini tercüme ettiren, Hazînî'ye *Cevāhīru'l-ebrār min emvāci'l-bihār*'ı yazdıran[39] Sultan Murad'ın tasavvufa olan malum ilgisi Mustafa Âlî, Peçevî, Nâîmâ ve Nev'îzâde Atâ'î tarafından da kaydedilmiştir.[40] Atâ'î, "*ṭarīḳa-i zühd ü ṣulāḥa sālik ve gencīne-i esrār-ı tevḥīde mālik*" diyerek, zahit karakterli bir sultan olduğunu hassaten vurgular. Tasavvufa dair "*derc-i gevher-i esrār ü ʿibār ve ehli yanında maḳbūl*" olarak methedilen *Fütuḥāt-ı siyām*[41] ve hâlâ kayıp olan *Esrār-nāme* adlı iki risâle yazdığı haber verilmiştir.[42] Ayrıca tasavvuf neşvesi ile örülmüş 1600'ün üzerindeki gazelini ihtiva eden *Dīvān*'ında da Vahdet-i Vücut felsefesi öne çıkar.[43]

Ataları sultanlar gibi, Sultan Murad da devrinin önde gelen mutasavvıfları ile bizzat irtibat halinde idi.[44] Mutasavvıflara olan hürmet ve muhabbetinin bir nişânesi olarak Şeyh Ahmed Buhârî (ö. 994/1586) gibi müteveffa şeyhlerin mezarlarını tamir ettirip, mezarları üzerine yüksek kubbeler inşa ettirmişti.[45] Divan edebiyatımıza şiiriyle damgasını vuran XVI. yüzyıl şairi Bâkî (933/1526-1009/1600) de, Murad'ın sarayını krallar, sultanlar ve şehzadelerin yanı sıra mutasavvıfların da buluştuğu *Kaʿbe-i dergāhı* olarak tanımlar.[46] Sultan Murad'ın ziyaretçileri arasında Sultan Murad için *Sīret-i murād-ı cihān* isimli bir eser kaleme alan Muhyî-i Gülşenî (ö. 1015/1606), Murad için kısa bir risâle ve Sünbüliyye kolundaki şeyhler üzerine bir de tezkire yazan Sinaneddin bin Yusuf bin Yakub el-Germiyânî (ö.

---

38 Bu Kur'an-ı Kerim bu tür fiziken daha hacimli yazmaların hazırlanması için bir başlangıç oldu ve bu gelenek XVII. yüzyılda da devam etti. Bkz. Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi," *Osmanlı Uygarlığı,* (der.) Halil İnalcık ve Günsel Renda) c.2, (Istanbul: Turkish Ministry of Culture 2003) 840-891.

39 Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001), 166.

40 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, 226; Peçevî, *Tārīḫ-i Peçevī*, c. 2, 3; Naʿîmâ, *Tārīḫ-i Naʿîmâ*, c. 1, 109.

41 ʿAṭâ'î, 995/1587 tarihine isabet eden "*Fütuḥāt-ı mülūkī*" ibaresi ile tarih düşmüştür. Bkz. ʿAṭâ Allāh ibn Yaḥyā Nev'îzāde ʿAṭâ'î, *Ḥadâ'iḳü'l-ḥaḳā'iḳ fî tekmileti'ş-şeḳā'iḳ: zeyl-i şeḳā'iḳ.* (İstanbul: 1268 [1852]), c. 2, 383.

42 ʿAṭâ'î, *Ḥadâ'iḳü'l-ḥaḳā'iḳ,* 364 and 383. Şeyh Şemseddin Sivâsî'nin *Esrār-nāme* için bir şerh yazdığı rivayet edilmiştir. Bkz. Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (İstanbul: Kitabevi, 2000).

43 Sultan Murad Divanı'nın tenkitli metni Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç tarafından hazırlanmıştır. Ahmet Kırkkılıç, *Sultan Üçüncü Murad: Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'ndan Seçmeler* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1988); ve Ahmed Kırkkılıç, *Sultan III. Murad* (*Murād iii*)*: Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, yayınlanmamış doktora tezi (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1985).

44 Osmanlı sultanlarının tasavvuf erbabı ile ilişkileri üzerine, bkz. İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri* (Ankara: Seha Neşriyat A.Ş., 1984); Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf: Anadolu'da Sûfîler, Devlet ve Ulemâ* (*XVI. Yüzyıl*) (Cağaloğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000); Osman Türer, "Osmanlı İmparatorluğunda Padişah-Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Tarihi Bir Örnek," *Türk dünyası Araştırmaları*, 27 (1981): 181-94.

45 ʿAṭâ'î, *Ḥadâ'iḳü'l-ḥaḳā'iḳ,* c. 2, 362.

46 Bâkî Dîvânı: Tenkitli Basım/hazırlayan: Sabahattin Küçük (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1994), K6/10b-12b.

988/1581) ve Mehmed-i Dağî gibi devrin bilinen mutasavvıfları vardır.[47] Sultan Murad'ın kapısı her ne kadar bütün tasavvuf ehline açık idiyse de, özellikle Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi (947/1541-1037/1628) ve Kastamonulu Halvetî şeyhi Şaban Efendi (ö. 976/1569) halifelerinden Şüca Dede ile yakın irtibat halindeydi.[48] Zaman zaman her ikisine de rüyaları ile ilgili olarak danıştığı anlaşılıyorsa da, özellikle Şüca Dede ile olan ilişkisi Sultan Murad için oldukça önemliydi.[49]

Şeyh Şüca Dede

Sultan Murad ile Şüca Dede'nin ünsiyeti Manisa'da, Murad'ın şehzadeliği sırasında başladı. Sultan tarafından Şüca Dede'ye gönderildiğini iddia ettiği mektupları derleyen Mirahur Nuh Ağa, Murad ile Şüca Dede'nin tanışmalarının bir rüya ile başladığını anlatır.

Nuh Ağa'nın rivâyetine göre, Manisa şehzadeliği sırasında, Sultan Murad ibret dolu bir rüya gördü. Rüya, diyarda isabetli rüya tabiriyle bilinen salih, mütedeyyin, âlim, tasavvuf ehli kimselere tabir edilmek üzere gönderildi. Lakin hepsi de Sultan'ın rüyasını tabirden aciz kalıp, rüyayı *aḍġāṣ u aḥlām* (karışık düşler) olarak tanımlayınca, sonunda civarda Şüca Dede olarak bilinen fakir bir dervişe gönderildi:

> Āḫirü'l-emr ber-mūceb-i fermān-ı pādişāhī ḥavālī(-i) şehri muḥkem tecessüs idüb şeklen vīrān bī-nām u nişān Şücāᶜ Dede-nām ṭarīḳ-i ḫalvetīden Ḳasṭamūnī'den ḳuṭbu'z-zamān Şeyḫ-i Şaᶜbān Efendi ḥażretleri ḫulefāsından kūşe-i ᶜuzletde münzevī bir kimesne ḫaberin alub ∴ ḫādim-i mezbūr ᶜazīz-i mesfūri varub bulub ẕikr olunan vāḳıᶜayı "kendi vāḳıᶜamdur" diyü taḳrīr idüb taᶜbīrin ṭaleb itdükde, ḥażret-i Şeyḫ ḳaddese'llāhu sirrahu'l-ᶜazīz ∴ ḳuvvet-i ḳudsiyye ile ol vāḳıᶜa ḫādim-i mezbūruŋ olmayub belki pādişāh-ı dīn-penāh ḥażretlerinüŋ olduġunı bilüb taᶜbīr buyurdılar∴[50]

---

47 ᶜAṭā'ī, *Ḥadā'iḳü'l-ḥaḳā'iḳ,* c. 2, 600-601; Avcı, "Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dağı," 17-18. Sultan Murad'ın Muhyi-i Gülşeni ve Sinaneddin bin Yusuf bin Yakub el-Germiyani ile olan görüşmeleri için, bkz. John J. Curry, "The Meeting of the Two Sultans: Three Sufi Mystics Negotiate with the Court of Murād III" *Nexus of Sufism and Society*, haz. John J. Curry ve Erik Ohlander (Routledge Press, 2012), 223-242.

48 Halvetîlerin Osmanlı sarayına girişi XV. yüzyılda II. Bayezid'in Amasya valiliği sırasında tanıştığı Cemaliyye kolunun kurucusu Çelebi Halife/Şeyh Mehmed Cemâlî'yi (ö. 1497-8) tahta çıktığında İstanbul'a davet etmesiyle başlar. Bkz. Yusuf Küçükdağ, *Türk Tasavvuf Araştırmaları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2005), 349. John Curry'nin işaret ettiği gibi, Sultan Murad'ın özellikle Halvetî şeyhleriyle yakın ilişkisi, Halvetiyye tarikatının Osmanlı'da siyasi bir bağlamda yükselişi de oldu. Curry, *The Transformation of Muslim Mystical Thought in the Ottoman Empire,* 76. Murad'ın Halvetîlere maddî desteği, Murad'ın vefatından sonra oğlu Mehmed tarafından da devam ettirildi. *Age.,* 185.

49 Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin Sultan Murad'ın bir rüyasına dair tabiri mektupları arasında yer alır. *Teẕākir-i Ḫüdā'ī*, Fatih 2572; 133b-134a.

50 *Kitābü'l-Menāmāt,* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, [s.n, 1800]), 1b-2a.

Kendisine isimsiz gelen bu rüyanın aslında Manisa'da iskan etmekte olan şehzadeye ait olduğunu kalp gözüyle gören Şüca Dede, rüyayı da şehzadenin yakında tahta çıkacağına bir işaret olarak tabir eder. Şüca Dede'nin tabirinden kısa bir süre sonra tahta çıkan genç sultan, bundan bir hayli etkilenip Şüca Dede'ye intisab etmeyi arzu eder, ancak Şüca Dede "Selāṭīn irşādı emr-i ṣaᶜbdur" diyerek onu müritliğe kabul etmekte tereddüt gösterir. Buna rağmen, halihazırda vefat etmiş olan kendi şeyhi Şaban Efendi'nin Âlem-i Manevî'den gelen talimatı üzerine, nihayetinde Murad'ı müritliğe kabul eder:

> baᶜdehu zamānin ᶜālem-i maᶜnāda ᶜazīz ḥażretlerine pīrleri olan Şaᶜbān Efendi cānibinden işāret olub, "Oġlum Sulṭān Murād Ḫān ḥażretlerini sāyir selāṭīne ḳıyās itme, var irşād eyle" diyü beşāret buyurduḳlarından ṣoŋra ᶜazīz daḫi irşāda mübāşeret idüb telḳīn-i ẕikr itdiler.[51]

Şüca Dede hakkında bize en detaylı bilgiyi sağlayan devrin tarihçilerinden Mustafa Âlî, Sultanla şeyh arasındaki ünsiyetin başlangıcını, Nuh Ağa'nın hikâyesinden biraz farklı olmakla birlikte, yine benzer bir hikâye ile aktarır. Mustafa Âlî'ye göre, Şüca Dede Sultan'ın musahibi olarak hizmet eden Raziye Hatun'un bahçesinde bağbanlık yaparken, Raziye Hatun kendisine şehzade Murad'ın bir rüyasını tabir için getirir. Murad'ın tahta çıkışından yaklaşık bir ay kadar evvel gördüğü bu rüya şöyledir:

> Yigirmi ayaḳdan ziyâde muraḫḫam ü (kâr-gîr) ve müstaḥkem ü müstaḳarr bir nerd-bândan yuḳarı olmuşlar. Her birini eflâḳ-ı tisᶜadan nişân muraṣṣaṣ-ı refiᶜu'l-bünyân yigirmi otuz ᶜaded miḳdârı ḳubbeleriŋ üstine çıḳmışlar. Kemâl-i imtiyâzla oturıb ol mâḳûle ᶜâlî-maḥalden eṭrâf-ı ᶜâlemi seyr etmek üzere ṭurmışlar. Fe-emmâ ol ḥînde Muḥammed ve Maḥmûd nâm şeh-zâdelerini ḫatıra getürmişler. Eṭrâfına baḳındıḳça göreməmişler. Baᶜdehu dört ayaḳ aşaġa inerken uyanmışlar.[52]

Şüca Dede, ismini bilmediği bu rüya sahibinin aslında halihazırda Manisa'da iskan etmekte olan şehzade olduğu ve dört gün sonra da taht müjdesi alacağı şeklinde tabir eder. Raziye Hatun Şüca Dede'nin tabirini şehzadeye aktarırken, "Ḥattâ bu muᶜabbir bir ṣâliḥ ü mürtâż kimesnedir. İllerin bağını belleyüb ᶜaraḳ-ı cebîniyle geçinmek üzredür," diyerek Şüca Dede'yi metheder.[53]

Mustafa Âlî'nin naklettiği bu rüyanın Nuh Ağa'nın *Kitābü'l-Menāmāt*'ın giriş yazısında bahsettiği rüya ile aynı rüya olup olmadığını bilmiyoruz. *Kitābü'l-Menāmāt*'ta "saltanat rüyaları" şeklinde isimlendirilebilecek, Sultan'ın tahta çıkacağına işaret eden çeşitli rüyalar nakledilmiş ise de, Mustafa Âlî'nin rivayet ettiği

---

51 *Age.*, 2a.

52 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, c. 2, 246.

53 *Age.*, Raziye Hatun için, bkz. Markus Köhbach, "Rāżiye Ḫātūn und ihr Umfeld," In *Frauen, Bilder und Gelehrte: Studien zu Gesellschaft und Künsten im Osmanischen Reich = Arts, women and scholars: studies in Ottoman society and culture,* (Haz.) Sabine Prätor & Christoph K. Neumann, (İstanbul: Simurg, 2002), c. 1, 109-123.

bu rüya yer almaz.[54] Mustafa Âlî'nin aktardığı rüya mektubuna en yakın mektup, aşağıda nakledilen şu rüya mektubudur; fakat o da Mustafa Âlî'nin aktardığı rüya ile birebir aynılık göstermez:

> **pādişāh-ı islām ᶜammerahu'llāhu ilā ḳıyāmı'ş-şāᶜati ve sāᶜati'l-ḳıyām ḥażretleri'nüŋ serīr-i şalṭanata cülūs-ı hümāyūnlarından üç gün muḳaddem vāḳiᶜ olan vāḳıᶜa-i ᶜacībeleridür ki ẕikr olunur** Ol vāḳıᶜa budur ki bir ġāyet yüksek nerdbānda oturmışvuz. Gelüb dirler ki, "Pādişāhlıḳ mübārek ola!" Andan ṣoŋra ḫünkāruŋ oğulların getürüb ḳarşumıza oturdurlar. Bir kimesne gelüb, yaᶜnī vezīr-i aᶜẓām imiş, gelüb elimiz öper. Andan ṣoŋra varur oğlancıḳları bir bir boğar, helāk ider, benüm saᶜādetüm.[55]

Nihayetinde, Şehzade Murad'ın rüyası, Şüca Dede'nin hünkar şeyhliği makamına giden yolu da açmış olur.[56] İstanbul'a davet edilen şeyhe, önceleri bayram, Ramazan ayı gibi vesilelerle bir miktar harçlık gönderilirken, en sonunda Ayasofya Kapısı'nda bir ev hediye edilir ve bir de günlük maaş bağlanır:

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, ḥażretŋüze günde elli akçe idüb Muḥammed Paşa'ya ḫaber gönderüb, bir ev tedārük idüp, ḥuẓūr-ı ḳalble oturuŋ ve gāhī gāhī bizümle mülāḳāt olasız.[57]

Devrin sultanı ile arasındaki bu yakın ilişkiye ve sultan üzerindeki dikkat çekici etkisine rağmen Şüca Dede hakkında çok az bilgimiz olması şaşırtıcıdır. Geçmişi hakkındaki bilgimiz Arnavut asıllı bir devşirme olduğu, Halvetî şeyhi Kastamonulu Şaban Efendi'nin halifelerinden olup, geçimini Manisa civarındaki bağ ve bahçelerde bahçıvanlık yaparak sağladığı ile sınırlıdır.[58] Mustafa Âlî, Şüca Dede'nin Manisa'ya taşınmadan önce İstanbul'da bir köşkün inşaatında da çalıştığını, hatta Sultan Murad tarafından sonraları İstanbul'a davet edildiğinde inşasında çalıştığı bu köşkün kendine tahsis edilmesini talep ettiğini anlatır.[59] Şüca Dede hakkın-

---

54 *Kitābü'l-Menāmāt*'ta saltanat rüyaları şu altbaşlıklar altında verilmiştir: "Pādişāh-ı İslām ᶜammerahu'llāhu ilā ḳıyāmı's-sāᶜati ve sāᶜati'l-ḳıyām ḥażretleri'nüŋ serīr-i salṭanata cülūs-ı hümāyūnlarından üç gün muḳaddem vāḳiᶜ olan vāḳıᶜa-i ᶜacībeleridür ki ẕikr olunur" (101a:739).
"Vāḳıᶜa-i mebdeᵊ-i salṭanat" (69a:530); "Vāḳıᶜa-i salṭanat" (60a:472); ve "Vāḳıᶜa-i mebde-i salṭanat" (69a:530). Derkenarda ise şu altbaşlıklarla verilmişlerdir: "Ẓuhūr-ı nişān-ı salṭanat" (39a:324), "Serīr-i salṭanat-ı cülūslarından muḳaddem gördükleri vāḳıᶜa-i salṭanatdur ki taḥrīr olundı" (60a:472), "İşāretün ile's-salṭanatı bi'n-nidāᵓi" (69a:530), "Vāḳıᶜa-i salṭanat" (100b-101a:739).

55 *Kitābü'l-Menāmāt*, 100b-101a: 739.

56 ᶜAṭāᵓī, *Ḥadāᵓiḳü'l-ḥaḳāᵓiḳ,* 364. Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, c. 2, 247; *Kitābü'l-Menāmāt,* 1b-2a. Bir rüya üzerine bir şeyhe intisab etmek, Murad'a has bir hikâye değildir. Benzer bir hikâye de Sultan Ahmed'in Aziz Mahmut Hüdâyî Efendi'ye intisab etmesi ile ilgili olarak anlatılır.

57 *Kitābü'l-Menāmāt*, 176a: 1251.

58 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, c. 2, 245-246; ᶜAṭāᵓī, *Ḥadāᵓiḳü'l-ḥaḳāᵓiḳ,* 364; *Kitābü'l-Menāmāt,* 1b-2a.

59 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, c. 2, 247.

da sahip olduğumuz bir diğer bilgi ise Kastamonu'da Şabaniyye-i Halvetiyye'nin merkezi Şaban Veli Külliyesi bünyesinde yer alan Şeyh Seyyid Efendi Mescidi'ni yıkılmasından sonra 984/1576 senesinde yeniden yaptırdığıdır.[60]

1007/1599-1600'de vefat eden damadı Yahya Paşa'nın bir müddet Beylerbeyiliği görevinde bulunduğu dışında, Şüca Dede'nin ailesi hakkında da fazla bilgimiz yoktur. Şeyhin ailesi ile ilgili sınırlı bilgimiz yine *Kitābü'l-Menāmāt*'tan gelir.[61] Sultan'ın Şüca Dede'ye yazdığı bir tebrik mektubundan bir erkek evladının dünyaya geldiğini,[62] yine sultanın bir diğer mektubundan bir kız evladının da henüz kendisi hayatta iken vefat ettiğini anlıyoruz.[63] Bu ufak tefek bilgi kırıntıları dışında ailesi ve hatta Sultan Murad dışındaki diğer müritleri hakkında da şimdilik net bir bilgiye sahip değiliz. Mesela, *Kitābü'l-Menāmāt*'ta zaman zaman sultanın yeni müritlerin gelmesiyle şeyhinin kendisine olan ilgisinin azaldığından şikayet etmesinden Şüca Dede'nin diğer müritlerinin varlığından haberdar olabiliyorsak da, bunların isimlerini, kim olduklarını, ne tür işlerle meşgul olduklarını bilmiyoruz.[64]

Şüca Dede hakkında oldukça sınırlı bir bilgiye sahip olduğumuz gibi, hakkında bilgi veren kaynaklar da birbiriyle çelişir. Atâ'î'nin *Şeḳā'iḳ* zeylinde saygın bir mutasavvıf olarak resmedilir. Atâ'î, Şüca Dede'nin tasavvufa dair bilgisini metheder ve hatta 996/1588'deki cenazesi sırasında gerçekleştiği iddia edilen bir de kerametini haber verir.[65]

Sultan Murad ile olan ünsiyetinin Şüca Dede'ye "Padişah şeyhi" olarak devrinde hatırı sayılır bir itibar kazandırdığı anlaşılıyor.[66] Öte yandan, Şüca Dede hakkında en ayrıntılı bilgiyi veren Mustafa Âlî, onu bir fırsatçı olarak tasvir eder. Mustafa Âlî'ye göre Şüca Dede sultan ile olan şeyh-mürit ilişkisini suistimal ederek, insanların arzu ettikleri makamlara atanması karşılığında rüşvet alan, sultan ile halk arasında aracılık eden, hatta Yahudi Yasef Efendi ile ünsiyet kurup, ona "bâdenin frengisini" getirten, İstanbul'un güzelleriyle gününü gün eden bir fırsatçıdır. Öyle ki, Mustafa Âlî, Şüca Dede'nin rüşvet olarak aldığı paralarla İstanbul'un pek çok yerinde sayısız emlak ve akar edindiğini iddia eder:

---

60 Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfîler, Devlet ve Ulemâ (XVII. yüzyıl)* (Eminönü, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2001), s. 92. Ayrıca, Mustafa Âlî, Şüca'nın Ümmi Sinan dervişlerinden olduğunu söylese de, J. Curry'e göre bu bilgi hatalıdır. Bkz. Curry'nin "The Meeting of the Two Sultans."

61 Yahya Paşa, daha öncesinde üç kere reisülküttab olarak atandıkdan sonra, 1007/1598-9'da beylerbeyi olarak atanmış, fakat bu görevinden de 1008/1599-1600'de azl edilmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, (der.) Nuri Akbayar; eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman. (Beşiktaş, İstanbul: Kültür Bakanlığı ile Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1996), c. 5, 1675.

62 *Kitābü'l-Menāmāt,* 115a: 827.

63 *Age.*, 256a: 1832.

64 *Age.,* 158a: 1131, 166a: 1190, 236a:1675.

65 ʿAṭāʾī, *Ḥadāʾiḳü'l-ḥaḳāʾiḳ,* 364.

66 Naʿīmā, *Tārīḫ-i Naʿīmā*, c. 1, 116.

... Ol [Şücāᶜ] daḫi aḥyânen teşrîfine rızâ gösterüb her varduḳça ḳırḳ elli biñ Filori rüşvet alub aṣḥâbınıñ mesâlihini görmesi taᶜayyün buldı. Daḫi giderek emlâki dünyâyı tutdı ve bâg-çeleri ve çiftlikleri ve ḳâyıḳ-ḫâneleri sâyir ekâbirden ḥattâ vüzerâʾ-i mefâḫirden ziyâde oldı. Tenaᶜᶜumı ise bir ṭabaḳaya vardı ki sükkeri olmayan yemeklere el ṣunmazdı. Ve muḳavvî olmayan cevheri maᶜacîni meclisine getürmezdi. Giderek devr-i câmdan daḫi kâm almaġa başladı. Ümerâ-i Yehûdiyye'den Yâsef'i şarâb-dâr-ı ḫass idünüb bâdenin frengîsini getürir oldı. İstanbul'ıñ hüsnî nigârları ve bî-hemtâ civânları ekṣer evḳâtda bezmini zîb ü zînet itmege başladı. Her evinde ve bâġ-çesinde ve çiftliginde birer ḥammâm muḳarrer olub şeb u rûz nice kerre istiḥmâm itmedügi eyyâm olmamaġla baᶜżı ehl-i ḥaḳḳ kimesneler mezbûrı ṭaᶜne ṭaşları ile ṭaşladı.[67]

Fakat Sultan Murad, Mustafa Âlî'ye göre, şeyhi hakkındaki bütün dedikoduları ve suçlamaları şeyhinin zamanın kutbu olduğunu iddia ederek geri çeviren naïf bir mürittir. Sultan Murad'ın şeyhine sadakati ve itimadı o kadar güçlüdür ki bütün uyarılara, "Şeyḫ siz bildüginiz degildir" diye cevap verir:

Ḥattâ defeᶜâtle ruḳᶜalar ṣunıldı. Cidden ısġâ buyrılmadı. Kerrâtla baᶜżı ḫavâṣṣ yazdı bildirdi. Ol mülḥidiñ yazduġı ḫavâṣṣ müʾeṣṣir olmaġla, "Şeyḫ siz bildüginiz degildir" deyu buyrıldı. Ve bi'l-cümle bir vechile iᶜtiḳâd virmişler ki nigâr u civânla bir döşekde yaturken görseler, ḥattâ ke'l-mîli fi'l-mikḥale, ikisinden (bile) kâm alduġını müşâhede itseler, nigâr u civân ṣaḥîḥdir. Ammâ şeyḫ şekline giren iblîs idügi ṣarîḥdir ki murâdı, beni azdırub şeyḫimden rücâᶜa bâdî bir mefsede bulmaḳdır. "Elbette fî zamâninâ ḳuṭb-ı ḥaḳîḳî olan benim şeyḫim olmaḳdır" cevâbı virilürdi.[68]

Mustafa Âlî gibi Şüca Dede'den hazzetmeyen tarihçi Peçevî, Şüca Dede'nin vefatını, "ᶜāḳıbet ne ilṭifāt-ı pādişāhī ve ne cemᶜ itdigi münāhī fāʾide virmeyüb, 998'de vedāᶜ-ı ᶜālem-i fānī itdiler" diyerek haber verir.[69]

Bütün bu süreç içinde Sultan Murad'ın Şüca Dede'ye mistik tecrübelerini mektuplar halinde gönderdiği anlaşılıyor. Fakat, *Kitābü'l-Menāmāt*'ta yer alan bazı mektuplardan Şüca Dede'nin vefatından evvel Sultan'la aralarında zaman zaman sıkıntılar yaşandığı, hatta zamanla aralarındaki şeyh-mürit ilişkisinin yıprandığı anlaşılıyor.[70] Nerdeyse hiç sarayından çıkmayan Sultan Murad, anladığımız kadarıyla şeyhinin cenazesi için de sarayından çıkmamıştı. Atâ'î, Şüca Dede'nin cenazesine İstanbul'un önde gelen şahsiyetlerinin iştirak ettiğini nakleder, fakat Sultan Murad'dan bahsetmez.[71]

---

67 Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Âlî*, c. 2, 247-248.

68 *Age*., Ayrıca Peçevî de Mustafa Âlî'nin Şüca Dede'ye dair hikâyelerini yineler. Peçevî, *Tārīḫ-i Peçevī,* c. 2, 34-35.

69 *Age.,* c. 2, 35.

70 Şüca Dede ve Sultan Murad arasındaki çetrefilli şeyh-mürit ilişkisi hakkında detaylı bir tartışma için, bkz. Özgen Felek, "The Master of the Master: The Twisted Story of an Imperial Master and His Disciple," Journal of Sufi Studies 1.2 (2012), 169-192.

71 ᶜAṭā'ī, *Ḥadāʾiḳü'l-ḥaḳāʾiḳ,* c. 2, 383. Şüca Dede'nin vefatı için verilen tarihler farklılıklar

Mustafa Âlî'nin rivayet ettiğine göre, Sultan Murad, Şüca Dede'nin ölümünü müteakiben, Gazanfer Ağa tarafından yine Şaban Veli Efendi halifelerinden başka bir Halvetî şeyhiyle, Şeyh Alaeddin Efendi'nin halifesi Gelibolulu Mehmed eş-Şehir bi'd-Dağı (944/1537-1020/1611) ile tanıştırıldı.[72] Murad, Mehmed Dağı Efendi'ye olan hürmetinin ve muhabbetinin nişânesi olarak bir miktar para gönderip, intisab etme arzusunu dile getirdi ise de Mehmet Dağı Efendi bu parayı kabul etmeyip, paranın civardaki ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasını buyurdu. Daha sonraları Gazanfer Ağa'nın daveti üzerine 1002/1594'de İstanbul'a gelen Mehmed Dağı Efendi, Sultan'ın kendisiyle buluşmak arzusunu, münasip düşmeyeceğini söyleyerek reddetti. Kendisine bağlılığını bir mektupla dile getiren Murad'ın bu arzusuna Mehmed Dağı Efendi'nin en nihayetinde cevap verdiği anlaşılıyorsa da,[73] Murad'ın Şüca Dede'yle olduğu gibi Mehmed Dağı Efendi'yle de rüyalarını paylaşıp paylaşmadığını şimdilik bilmiyoruz.

Kitābü'l-Menāmāt

Kitābü'l-Menāmāt, 259 varaklık elyazma bir metin olup, metnin giriş yazısında Sultan Murad'ın Şüca Dede'ye gönderdiği mektupları ihtiva ettiği ifade edilmiştir. *Kitābü'l-Menāmāt* başlığı, muhtemelen müstensih dışında bir başkası tarafından metnin muhtevasına binaen elyazmanın iç kapağına düşülmüş olan başlıktır. Aynı sayfanın sağ üst köşesinde metnin merhum Sultan Selim oğlu Sultan Murad Hazretleri'nin vâridât, ilhâm ve vâkı'alarını ihtiva ettiğine dair küçük bir de not düşülmüştür.

Metin Şüca Dede'nin ölümünden dört sene sonra –ve Sultan Murad'ın ölümünden yaklaşık üç sene evvel- 1001/1592 senesinde, Sultan'ın atlarıyla ilgilenen (Mīrāḫūr) Nuh Ağa tarafından tamamlanmıştır.[74] Sultan Murad'ın Şüca Dede'ye

---

gösterir. Ata'i, Şüca Dede'nin vefatı için 996/1587-82 tarihini verir. ʿAṭāʾī, *Ḥadāʾiḳü'l-ḥaḳāʾiḳ*, 364.

72 İkinci Selim ve Murad zamanında oldukça güçlü bir konuma sahip olan Haremağası Gazanfer Ağa, Murad'ın vefatından sonra da Üçüncü Mehmed'in sarayında kapıağası ve has odabaşısı olarak göreve devam etti. Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, "Gazanfer Ağa Manzumesi," İstanbul Enstitüsü Dergisi, sayı 3 (İstanbul: Matbaası, 1957), 85-96. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, 357; Avcı, "Unutulan Bir Gönül Eri: Şeyh Mehmed-i Dağî," 11-22; Reşat Öngören, "Osmanlılar'da Devlet Ricali Meşâyih Münâsebetlerinin Boyutlarını Gösteren Yeni Bir Kaynak: Âli'nin Şeyh Mehmed-i Dâğî ile Alâkalı Menâkıb," *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul: 1997): 107-113; ʿAṭāʾī, 600-601.

73 *Şeyh Meḥmed eş-Şehīr bi'd-Dāġī* ile ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Gelibolulu Muṣṭafá ʿĀlī. *Risāle-yi Menākıb-ı Mevlānā Şeyh Meḥmed eş-Şehīr bi'd-Dāġī* (London: British Library Imaging Services, 2010).

74 Her ne kadar Mirahur Nuh Ağa'nın tarikat bağlantıları hakkında kesin bir bilgiye sahip değilsek de, Nuh Ağa'nın Şüca Dede'den "Ḥażret-i Şeyḫ" veya "Ḥażret-i pīr-i maʿnevī" şeklinde bahsetmesi onun da Şüca Dede'nin müritlerinden biri olabileceğine bir işaret olarak düşünülebilir. Mesela bkz. *Kitābü'l-Menāmāt*, 2a; 115a:827. Nuh Ağa'nın Murad'ın vefatından sonra Safiye Sultan tarafından emekliye ayrıldığını biliyoruz. Bu nedenle Safiye Sultan'ın ondan pek memnun olmadığını düşünmek mümkün. Bkz. Selânikî Mustafa Efendi,

gönderdiği iddia edilen bu rüya mektuplarında nakledilen rüyaların hakikaten de sultana ait olup olmadığını tesbit etmemiz en azından şu ân için mümkün değildir. Fakat, şüphesiz, devrin en büyük ve güçlü imparatorluğunun sahibi bir sultanın kullarından birinin Sultan adına binlerce rüya, müşâhede, ilhâm, nidâ ve hitâp mektupları uydurup, üstelik Sultan henüz hayatta iken bunları yazılı bir metin halinde gizlice derleyip, altınla süslenmek üzere bir müzehhibe, ardından ciltlenmek üzere bir mücellide teslim etmesi zor gözüküyor. Her ne kadar Şüca Dede'nin müritlerinden biri olduğunu tahmin ettiğimiz Mirahur Nuh Ağa'nın bir şekilde eline geçmiş bu mektupları Sultan'a bir hediye olarak bir araya getirmiş olabileceğini düşünmek mümkünse de, kanaatimizce şeyhin vefatından evvel veya sonra, Sultan Murad tarafından geri alınan mektuplar, derlenip bir araya getirilmek üzere Nuh Ağa'ya teslim edildi. Aynı şekilde, Nuh Ağa'nın, bu mektupları Sultan'ın emri üzerine derlediğine dair elimizde kesin bir bilgi olmamakla birlikte, Sultan'ın kullarından birinin ondan habersiz ve izinsiz onun şahsî mektuplarını bir araya getirmeye cesaret edebileceğini düşünmek de zordur. Özellikle aşağıdaki tezkerede mektuplarını başkalarına okuduğu için Şüca Dede'ye sitem eden Murad'ın bu hususta hassasiyeti, hiç kimsenin bu mektupları onun izni ve bilgisi olmaksızın derleyemeyeceğine dair bir işarettir:

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, nedür ḥālıŋüz? Dāᵓimā ṣıḥḥatde olasız. Ve benüm saᶜādetüm, işitdük ki bizden giden teẕkereleri cümleye ḳarşu oḳurmışsız. Benüm saᶜādetüm, niçün böyle idersiz? Ḥālmiz cümleye şāyiᶜ olduġın ister misiz? Va'llāhi ġāyet bi-ḥużūr olduḳ.[75]

Öte yandan Sultan Murad henüz hayatta iken, *Kitābü'l-Menāmāt*'ın bir de müzehhep ve mücelled bir nüshasının hazırlanmış olması, Sultan'ın böyle bir metnin hazırlanmasına dair hassaten bir buyruğuna delil olmasa da, en azından tastiklediğine dair bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Metin, birkaç küçük düzeltme içeren, temiz, okunaklı bir nüsha olup, altınla bezenmiş bir serlevha ile açılır (1b). Metnin bilinen tek nüshası, İstanbul'da Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 2599 numarada kayıtlıdır.[76] Metnin ön yüzünde, 1639-1757 tarihleri arasında hüküm süren Sultan III. Osman'a ait bir mühür yer alır.

Elyazma içinde, metne sonradan ilave edildiği anlaşılan iki sayfa vardır. İlki, 15a'ya ilave edilmiş olup üzerine "*tārīḫde*" ibaresi yazılmıştır. Diğeri ise 94a'ya bı-

---

Tarih-i Selânikî, c. 2, 441. "Mīrāḫūrluk" makamı için, bkz. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı* (İstanbul: Enderun kitabevi, 1986), 161-162.

75 *Kitābü'l-Menamāt*, 158b:1135.

76 Nuruosmaniye Kütüphanesi'nin inşası 1749'da, Sultan I. Mahmud'un 1730-1754 seneleri arasındaki saltanatı sırasında başlamış, ancak sultanın vefatından bir sene sonra, yeni Sultan 3. Osman'ın (1754-1757) devrinde tamamlanmıştır. Esad Serezli, "Nuruosmaniye Kutuphanesi Bibliotheque de la Mosquee De-Nour-Ou-Osmaniye," *Turkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni Bulletin Official du Touring et Automobile Club de Turquie* (İstanbul: Turkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1948), 19-20.

rakılmış olup, üzerinde Fatiha suresi yazılmıştır. Bu iki sayfanın kâğıt dokumasının ana metinde kullanılan kâğıtlardan farklı olması, bunların orijinal metne ait olmayıp, daha sonradan iliştirildiği ihtimalini kuvvetlendirir. Ayrıca, metnin hemen başında harekesiz çok kısa bir tezkere yer alır. Bu küçük tezkerenin Sultan'ın bizzat kaleme aldığı iddia edilen mektuplarından biri olduğunu düşünmek mümkünse de, bunun tesbiti metnin fiziksel özelliklerinin bir yazma eser uzmanı tarafından incelenmesini gerektirir. Eğer bu tezkere, Sultan'ın bizzat kaleme aldığı mektuplarından biri ise, bu *Kitābü'l-Menāmāt*'taki diğer mektupların da aslında harekesiz olduklarına ve istinsah esnasında müstensih tarafından harekelendiklerine bir işaret olabilir. Eğer mektuplar hakikaten de istinsah esnasında müstensih tarafından harekelendirilmişler ise, bunu metnin mesajının okuyucusuna mükemmel bir şekilde ulaşması için gösterilen özel bir ihtimamın işareti olarak da değerlendirebiliriz.

Metnin hemen başında yer alan, sonradan iliştirilmiş bu müstakil tezkere örneği ve birkaç küçük istisna dışında, metin baştan sona harekelenmiştir. Güzel bir nesih ile yazılmış olup, sayfa sonlarında bir sonraki sayfanın ilk kelimesi verilmiştir. Yazmanın ilk sayfası tezhiplenmiş olup, metin baştan sona altınla cetvellenmiştir. Yazmanın son sayfasında yer alan istinsah kaydında, Hicri 1001 (Milâdî 1591/2) tarihinde tamamlandığı belirtilmiştir ki bu birinci İslâmî binyılın sonuna ve ikinci İslâmî binyılın başına işaret eder.

Metinde yer alan mektuplara tarih düşülmemiştir. Her ne kadar, Murad ile Şüca Dede'nin ilk tanıştıkları sene olan 982/1574'ten Şüca Dede'nin vefat ettiği 996/1587-8'e kadar olan yaklaşık on dört senelik bir zaman zarfı içinde yazılmış olduklarını düşünmek mümkün ise de, yazmada yer alan bazı tezkerelerden anladığımız kadarıyla aralarındaki şeyhlik-müritlik ilişkisinin zaman içinde zayıfladığı, hatta tamamen ortadan kalktığı ihtimali hatırda tutulmalıdır. Tezkerelerde yer alan, "... on yıldur ṭoḳuz yıldur emr-i Ḥaḳḳ'ile dāmen-i şerīfŋüz ṭutmışvuzdur"[77] ve "on yıldur ki sizüŋ ḳapuŋuzı beklerüz"[78] ifadelerinden bu mektuplaşmaların en az on senelik bir dönemi kapsadığı anlaşılmakla birlikte, tam olarak ne kadar devam ettiği hakkında kesin bir şey söylemek zordur. Yazmada yer alan bazı tezkerelerden tahmini bir tarihin izini sürmek mümkün olabilir. Mesela, bir tezkerenin başlığı bize tezkerede nakledilen rüyanın tarihini verir:

> Pādişāh-ı İslām ᶜammerahu'llāhu ilā ḳıyāmı's-sāᶜati ve sāᶜati'l-ḳıyām ḥażretleri'nüŋ serīr-i salṭanata cülūs-ı hümāyūnlarından üç gün muḳaddem vāḳiᶜ olan vāḳıᶜa-i ᶜacībeleridür ki ẕikr olunur.[79]

Sultan Murad 1 Ramazan 982 (15 Aralık 1574) tarihinde tahta çıktığına göre, bu rüyanın Sultan'ın 26 veya 27 Şaban 982 (11 veya 12 Aralık 1574) tarihinde gördüğü

---

77 *Kitābü'l-Menāmāt*, 240a:1697.
78 *Age.*, 182a:1292.
79 *Age.*, 101a:739.

iddia edilen bir rüya olduğuna işaret eder. Fakat unutulmamalı ki bu ve benzeri diğer mektupların naklettikleri rüyalardan ne kadar süre sonra kaleme alındıklarını bilmiyoruz.

Metin, rüyanın nübüvvetin bir parçası olduğu hadis-i şerifi ile başlayıp, Allah'a hamd, Peygamber'e, ailesine ve ashabına selam ve salat göndererek açılır.[80] Erken dönem metinlerde sıkça karşılaştığımız bu Arapça hamdele ve salvele kısımlarını takiben Nuh Ağa, Şüca Dede ile Sultan Murad'ın ilk tanışmalarını detaylı ve akıcı bir şekilde hikâye etmeye başlar. Murad'ın gördüğü bir rüyayı takiben rüyanın tabiri için civardaki muhterem şahsiyetlere başvurulduğunu, en nihayetinde Şüca Dede'ye nasıl intisab ettiğini, Murad'ın şeyhi Şüca Dede'yle rüyalarını ve diğer müşâhedelerini mektuplar halinde paylaşmaya başladığını renkli bir şekilde anlatır. Her ne kadar Nuh Ağa, Şüca Dede'nin de Sultan'ın mektuplarına cevaben mektuplar gönderdiğinden bahsetse de, bu mektuplar şu âna kadar tesbit edilememiştir. Şüca Dede'ye ait olduğunu düşündüğümüz tek mektup yine *Kitābü'l-Menāmāt*'ta 142a numaralı varakta yer alan, 1006 numaralı, "bu müşkilüŋ ḥallü beyānında ve bu suᵓālüŋ cevābı ḥaḳḳında ᶜazīz ḥażretleri'nüŋ pādişāh-ı dīn-penāh ḥażretlerine yazup gönderdükleri teẕkere-i şerīfenüŋ ṣūretidür ki teberruken bu kitāb-ı müsteṭābda taḥrīr olundı" altbaşlıklı tezkeredir. Bunun dışında, *Kitābü'l-Menāmāt*'ta birkaç tezkere örneğinin muhteva ve üsluplarına bakarak bunların da Şüca Dede tarafından Sultan'a gönderilmiş olabileceğini düşünmek mümkün ise de, bunun kesin olarak tesbiti özel ve dikkatli bir üslup çalışması gerektirir.

Metnin dili zaman zaman küçük Arapça ibareler de içeren, açık, sade bir Osmanlıca olmakla birlikte metin boyunca sık sık Arapça ilhâmlar da yer alır. Bu Arapça ilhâmların dili de aynı şekilde açık ve anlaşılır olup, zaman zaman hadisler ve Kur'an-ı Kerim'den iktibaslar içerir. Bu âyetlerin büyük bir kısmı hemen hemen her müslümanın ezberinde olan ya da vaazlarda, hutbelerde, dualarda sık sık duyduğu âyetlerdir.

Mektupların tamamı, sanki çok kısa bir zaman dilimi içinde yazılmışcasına, aynı dil ve üslup özelliklerini taşırlar. Sultan Murad gibi zamanının çoğunu yazarak ve okuyarak geçirdiği haber verilen bir yazarın dilindeki bu değişmezlik, bu aynılık şaşırtıcıdır.

Hem Arapça hem de Türkçe ilhâmlar benzer sentaktik özellikler gösterir. Vurgulanmak istenen kelimeler ve ibareler, anlamı ve mesajı pekiştirmek üzere genellikle üç kere tekrar edilmiştir:

> **Tecellī(-i) cüzvī** Benüm ser-tācum, ögle namāzın ḳılurken bir sehlice tecellī olur gibi oldı. İlhām geldi kim, "Senden rāżīyam, her murāduŋ ḥażretümde maḳbūldür. ᶜAẕametüm ḥaḳḳı içün saŋa muḥabbetüm ziyāde ġālibdür. **Maḳbūlümsin, maḳbūlümsin, maḳbūlümsin**." Fermān sulṭānumuŋ.[81]

80 Hadislerde rüya nübüvvetten bir parça olarak zikredilir. Bkz. Tirmizi, *Rüya*, 6 (2279, 2280); Ebu Davud, *Edeb*, 96.

81 *Kitābü'l-Menāmāt*., 111a:810.

İlhām Benüm saᶜādetlü pederüm, ḥāliyā ilhām geldi kim, "Yā hādī ihdi'l-ḫalḳa ile's-sebīli'r-reşādi ente **Muḥammedün Muḥammedün Muḥammedün** sevāᵃun fīnā bi'l-enbiyāᵃi ebeden *inneke alā ḫuluḳin ᶜaẓīmin*."[82]

Ayrıca metin boyunca çok sık kullanılan diyaloglardan kaynaklanan bir özellik olarak devrik cümleler dikkati çeker. Osmanlıca kısımlarda kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler, Osmanlıcaya yerleşmiş ve günlük dilin parçası haline gelmiş kelimeler olup, metnin diline bir külfet yüklemez. Bu kelimelere örnek olarak *nerdübān* (merdiven) ve *āyīne* (ayna) kelimelerini gösterebiliriz.

Kitābü'l-Menāmāt, her birinin altbaşlıkları kırmızı ile yazılmış 1858 kısa mektup içerir.[83] Bu 1858 altbaşlıklı mektuba ilaveten, diğer mektuplarla aynı kalıplaşmış giriş ve kapanış cümlelerine sahip olması itibarıyla müstakil bir mektup özelliği taşıyan, lakin müstensih tarafından bir altbaşlık altında etiketlenmemiş mektuplar da vardır. Bu mektupların her biri de müstakil bir mektup olarak kabul edilirse, metnin iki bine yakın mektup ihtiva ettiği söylenebilir.

Altbaşlıklara ilaveten, metin boyunca muhtemelen yine müstensih Nuh Ağa tarafından sayfa kenarlarına kırmızı ile düşülmüş 183 adet kısa açıklama vardır. Bu derkenar notları, okuyucuya ilgili mektubun muhtevası hakkında ipuçları verir. Mesela: "Serīr-i salṭanat-ı cülūslarından muḳaddem gördükleri vāḳıᶜa-i salṭanatdur ki taḥrīr olundı" (60a:472); "Müşāhede-i Mescid-i Resūl der-Medīne-i Münevvere" (84a:634) veya "ᶜAzīz ḫażretlerine beytü'l-mālden vaẓīfe taᶜyīn olunduġına teẕkere-i hümāyūnlarıdur (176a:1251)."[84]

Her ne kadar *Kitābü'l-Menāmāt*'taki mektuplar, rastgele bir araya getirilmiş bir halde görünse de, metin içindeki dinamikleri daha net bir şekilde ortaya koyabilmek için, müstensih tarafından verilen altbaşlıkları ve mektupların üslup ve muhtevalarını dikkate alarak, bu mektupları *Mistik Tecrübelere Dair Mektuplar* ve *Teẕkereler* olarak iki ana kategoride incelemek mümkündür.

Mistik Tecrübelere Dair Mektuplar

Sultan'ın Şüca Dede'ye intisab etmesini anlatan kısa giriş hikâyesinden sonra, yaşadığı veya şahit olduğu bildirilen çeşitli tecrübeleri, muhtevalarına binaen *vāḳıᶜa*, *vāḳıᶜa-i salṭanat*, *ẓuhūr*, *ẓuhūr-ı nūr*, *ẓuhūr-ı envār, ẓuhūr-ı melek, ẓuhūr-ı maḳāmāt-ı sebᶜa, müşāhede*, *müşāhede-i resūl, müşāhede-i ḥażret-i resūl, envār, ḫayāl, ḫiṭāb*, *nidā, ilhām, ḥāl, ṣıfāt, maḥv, tecellī, tecellī*(*-i*) *ṣıfāt, tecellī*(*-i*) *ẕāt, tecellī*(*-i*) *esmā, ġalebe-i envār, ẓuhūr-ı nidā-yı muḥīṭ, nidā-yı şerīf, nidā-yı ḥażret, nidā-yı keşīr, nidā-yı Ḥaḳ, nidā-yı ḫafī, suʾāl, cevāb, ḥaḳīḳat, baḥş-i ẕāt* ve *ᶜarş* gibi farklı altbaşlıklar altında yer alır.

Bu tür mektupların hemen hemen tamamı okuyucuya mektubun muhtevasına dair ipucu veren kalıplaşmış giriş cümleleriyle başlar. Mesela:

82 *Age.*, 19a:140.

83 Altbaşlıkların tam bir listesi için, bkz. EK 1.

84 Derkenar notlarının tam bir listesi için, bkz. EK 2.

– "Saᶜādetlü pederüm **vāḳıʿada** müşāhede-i ḥaḳīr bu oldı kim..."
– "Benüm ser-tācum bu ḥaḳīre **ilhām** geldi kim... "
– "Benüm rūḥum, **nidā** geldi kim..."

Sultan'ın mistik tecrübelerini aktardığı bu mektuplar, bir dervişin derûnî tecrübelerini, içsel dönüşümü ve gelişimini aktarması açısından oldukça değerlidir. Tasavvuf sözlükleri ve risâleler bu kavram ve terimleri genellikle meşhur mutasavvıfların tecrübelerine binaen, daha ziyade ihtiva ettikleri manalar, tecrübe edilme sebepleri ve edinilen tecrübelerin sonuçlarını detaylı olarak tanımlamak üzere kullanırlar. Fakat bu tecrübelerin yaşandığı ân itibarıyla yaşayan kişi üzerinde ne gibi bir etkisi olduğunu, tam olarak neler görüp, neler işittiğini ve neler hissettiğini nakletmezler. Mesela, Kuşeyri *el-Risâle el-kuşeyriyye fi 'ilm el-tasavvuf* isimli meşhur risâlesinde, müşâhedeyi "karanlık bir gecede kesintisiz bir şimşek" olarak tanımlar. Müşâhede için gerekli şartları ve gereklilikleri sıralar, el-Nûrî'den naklederek müşâhede için ilâhî birliğe erişmiş olmanın gerekliliğinden bahseder.[85] Fakat, müşâhede veya tecellîyi tecrübe eden sûfînin tam olarak neler görebileceğini ve işitebileceğini açıklamaz. *Kitābü'l-Menāmāt*'ı özellikle kıymetli kılan özelliklerden biri de bu tür mistik tecrübeler esnasında sûfîlerin nelere şahit olabileceğini renkli ve detaylı bir şekilde nakletmesidir. Aşağıdaki misâlde, Sultan Murad müşâhede esnasında iki meleğe şahitlik eder:

> **Müşāhede** Benüm rūḥum, bu gice bize vāḳiᶜ olan ḥālden ṣorarsaŋuz ᶜālem-i maᶜnīde müşāhede olunur ki iki melek; biri ṣaġ, biri ṣol ḳoltuġmıza girmişler. Suᵓāl olunur ki, "Nice meleksiz?" Eydürler, "Biz ḥafaẓa melāyikesiyüz, seni emr-i ḥāfıẓ ile seni her ᶜāhātü ve āfātdan ḥıfẓ iderüz." Sürᶜatle yüridürler. Yaᶜnī Ḳuds-i mübārek'e gider imişvüz, rūḥum.[86]

Murad'ın şahsî tecrübelerinin tasavvuf sözlüklerinde tanımlanan bu deneyimleri ne dereceye kadar yansıttığı veya hangi noktalarda onlardan ayrıldığı konusu üzerine yapılacak detaylı bir analiz tasavvuf çalışmalarımıza da yeni boyutlar getirecektir. Sultan Murad'ın mistik tecrübeleri *vāḳıᶜa, ẓuhūr, müşāhede, envār, ḫayāl, tecellī, ᶜarş, ḫiṭāb, nidā, ilhām, ḥāl, ḳabż, maḥv,* ve *maḳām* gibi altbaşlıklar altında etiketlenmiştir. Uyurken, uyanıkken, veya "uyku ile uyanıklık arası" olarak isimlendirilen *beyne'n-nevmi ve'l-yaḳaẓa* halinde iken gerçekleştiği haber verilen bu tecrübelerin bir kısmı görsel unsurlar ihtiva ederken, bir kısmı ise sadece işitme duyusuna hitâp ederler. Bir kısım tecrübeler ise görsel veya işitsel bir unsura sahip olmayıp, sadece kalpte vuku bulurlar.

Görme duyusuna hitâp eden tecrübelerin neredeyse tamamı görsel bir nesne, kişi, mekân, ışık veya renk ihtiva eder. Bu tür her bir mistik tecrübe ilgili tezke-

---

85 *El-Risāle el-Ḳuşeyrīye,* c. 1, 280.
86 *Kitābü'l-Menāmāt*, 216a:1538.

renin ilk cümlesinde *vāḳıʿa*, *ẓuhūr*, *müşāhede*, *tecellī, envār*, *ḫayāl* ve *ʿarş* şeklinde isimlendirilmiştir.

Metinde *vāḳıʿa* altbaşlığı altında verilen 311 adet mektubun yanı sıra, *teẕkere* başlıklı mektuplarda nakledilen vâkı'alar da dikkat çeker. *Vāḳıʿa* altbaşlıklı mektupların neredeyse tamamı şu giriş cümleleri ile başlar: "Saʿādetlü pederüm, ḫāliyā beyne'l-yaḳaẓada müşāhede-i ḥaḳīr bu oldı kim..." veya "Saʿādetlü pederüm, vāḳıʿada müşāhade-i ḥaḳīr bu oldı kim..."

Vâkı'aların pek çoğu Murad dışında ikincil karakterler, monologlar, diyaloglar ve çapraşık olmayan bir hikâye örgüsüne sahiptir. Aşağıda verilen vâkı'a, bu tahkiye unsurlarını ihtiva eden canlı ve renkli örneklerden biridir:

> **Vāḳıʿa** Saʿādetlü pederüm, ḫāliyā vāḳıʿada müşāhede-i ḥaḳīr bu oldı kim bir kişi gelür, "Babaŋ seni ister" dir. Biz daḫi varuruz. Pādişāh bir baġçede oturub meclis ider bir oġlan öŋünde raḳṣ ider. Pādişāh bize, "Niçün tīz gelmedüŋ?" dir. Biz de eydirüz, "Ab-dest alduḳ, namāz ḳılduk." Andan pādişāh bizi anadan ṭoġma ʿüryān ider ve gögüsmiz öper ve iki dizi arasında oturdır. Andan ol raḳṣ uran oġlana eydir "Ne oḳursın?" Ol daḫi eydir, "Manṭıḳu'ṭ-ṭayr." Pādişāh eydir, "Seni diŋleyim, yalan söyleme." Ol daḫi eydir, "Otuz defʿa ben anı ḫatm eyledüm." Fermān sulṭānumuŋdur.[87]

Tecellî ve envârlar dışındaki mektupların çoğu ana karakter olan Sultan dışında yan karakterler, bir mekân ve bir hikâye içerir. Tecellîlerin çoğu akan bir hikâye örgüsü veya yan karakterler içermez; siyah, beyaz ve sarı renklerle gelirler. Her ne kadar tecellîler envâr olarak isimlendirilen tecrübeler ile benzerlikler gösterseler de, "Tecellī" olarak özellikle etiketlenmişlerdir. Tecellîlerin bir kısmı ise bir nidâ ile gelir.

Kitâbü'l-Menâmât, Sultan Murad'ın müşâhedeye dayalı mistik deneyimleri dışında, görsel bir içeriği olmaksızın, *ḫiṭāb* ve *nidā* altbaşlıkları altında Allah'tan geldiği ima edilen veya açıkça Rabbanî olarak nitelendirilen hitâp ve nidâlar da içerir. Bu tür tecrübelerin bir kısmı rüyada gerçekleşmekle birlikte, bir kısmı da uyanıkken gerçekleşir. Metindeki yirmi dokuz nidâ ve hitâp örneğinin çoğu Arapça veya Türkçe gelmekle birlikte, birkaç örnekte kısmen Arapça, kısmen Türkçe olarak karma bir dille gelir:

> **Ḫiṭāb** Saʿādetlü pederüm, bu gice şuġl eyleŋ diyü buyurdıŋız idi. Şuġl eyledük, beyne'l-yaḳaẓada ḫiṭāb geldi kim, "*el-ḥamdu li'llāhi'l-leẕi hedānā li hāẕā ve mā kunnā linehtediye lev lā en hedānā'llāhu.*" Ve yine nidā geldi kim, "Dūst oldur ki büŋ zamānında dūsta meded degüre." Baʿdehu ilhām geldi kim, "Yā ʿabdī, ʿizzetüm ʿaẓametüm ḥaḳḳı'çün virdüm, virdüm, virdüm. Ben seni ḥabīb idindüm. Ḥabībüŋ ḥabībe bu ḳadar iḥsānı çoḳ mıdur? Bu ḳadar iḥsān nedür? İḥsānlar idem saŋa kim ḥadd ü pāyānı olmaya." Ve benüm saʿādetüm, vāḳıʿada ve beyne'l-yaḳaẓada kimi

87 *Age.,* 37b-38a:314.

enbiyā yüzinden ve kimi daḫi şöyle beşāretler oldı, ammā ḫāṭırda ṭurmadı. Fermān sulṭānumuŋdur.[88]

Her ne kadar metindeki "nidā" ve "ḫitāb" altbaşlıklı mektupların muhtevaları ve üslupları arasında bariz bir fark dikkati çekmese de, bunların farklı altbaşlıklar altında etiketlenmeleri, hem Sultan hem de müstensih Nuh Ağa için farklı anlamlar ve vazifeler taşıdıklarını düşündürür. *Kitābü'l-Menāmāt*, bu hitâp ve nidâları Allah'a atfederek ilahî kaynaklı olduklarını iddia eder: "Rabbimden nidâlar geldi..." Nidâ ve hitâplar rüyada, uyku ve uyanıklık arası bir haldeyken, veya uyanıkken, otururken, namaz kılarken, veya zikir esnasında kimi zaman Arapça, kimi zaman ise Türkçe gelir:

> **Ḫiṭāb** Benüm rūḥum, şöyle otururken ḫiṭāb geldi kim, "İnna'llāhe fīke el-ān. Allāh sizdedür el-ān." Biz daḫi didük ki, "Tecellīsi midür, yoḫsa vücūd-ı muṭlaḳı mıdur?" Cevāb geldi ki, "Bel vücūduhu maḥżan ve muṭlaḳan, belki vücūdıdır maḥż ve muṭlaḳ," didi. Saᶜādetüm, şu gelen ilhāmlar andan mıdur ᶜacabā? Geçende cevāb virmedüŋüz, beni ḥayrete ḳoyduŋ.[89]

İlginç bir örnek olarak, şu vâkı'a mektubunda yer alan nidâ örneği Arapça başlayıp, Türkçe devam eder:

> **Vāḳıᶜa** Saᶜādetlü pederüm, beyne'l-yaḳaẓada bir ᶜālem ẓāhir olub ṣāfī nūrdur; beyāż, benüm saᶜādetüm. Ve baᶜdehu nidā geldi kim, "**Le ʿamruke** saŋa tāc olsun."[90] Baᶜdehu benüm saᶜādetüm, bir siyāh nūr ᶜayān oldı; ol siyāh nūr iki şaḳ oldı, beyāż nūr ẓāhir oldı. İlhām geldi kim, "Maᶜbūdum, Murād'um." Fermān sulṭānumuŋdur.[91]

Bu tür mektupların bir kısmı oldukça kısadır ve bir detay ifşa etmez. Kısaca "Nidā geldi," diyerek, adeta geçiştirilerek devam eder. Bu, ya bu nidâların muhtevasının çok iyi anlaşılamadığını veya nakledilmeye değer bulunulmadığını düşündürür.

Nidâ ve hitâplar iki ana amaca hizmet ederler. Bir kısmı, esrarlı veya bilinmeyen bir nesne, bir şahıs veya mekâna açıklık getirirler. Mesela, gökyüzünde ortaya çıkan siyah bir el, gelen bir nidâ ile "Ḥażret-i Ḥaḳḳ'uŋ ḳudret yedi" olarak açıklanır.[92] Nidâların büyük bir çoğunluğu ise, Sultan Murad'ın Allah ile olan daimi ve yakın ilişkisini vurgularlar. Bazı nidâlar çok kısa iken, mesela sadece "Hū," "Allāhu ekber!" veya "Sulṭānım!" şeklinde gelirken, bazı hitâp ve nidâlar Sultan Murad'ı Allah ile aktif bir diyalog içinde tasvir eder:

---

88 *Age.*, 17b-18a:128.
89 *Age.*, 197a:1402.
90 "Şüphesiz senin ömrün (sana tac olsun)."
91 *Kitābü'l-Menāmāt,* 122b:876.
92 *Age.*, 24a:195.

Ḫiṭāb Benüm ser-tācum, bugün bir ḥāl vāḳiᶜ olub didüm ki, "Yā Rabbi, saŋa ṣıġındum!" Ḫiṭāb-ı ᶜizzet irişdi ki, "Ben daḫi saŋa ṣıġındum!" Ben daḫi didüm ki, "Yā Rabbi, ġarībem bir laḥẓa senden ayru olmayam." İlhām geldi kim, "Ḥabībüm, rūḥum, ben daḫi bir laḥẓa senden ayru olmayam."[93]

Yukarıda nakledilen hitâp örneği Sultan Murad'ın Allah'ın seçilmiş bir kulu olduğunu doğrulamak üzere verilmiştir. Bu ve benzeri diğer mistik tecrübeler içinde Sultan'ın Allah ile özel ilişkisine delil olmak üzere verilen nidâ örnekleri içinde en dikkat çekici olanlardan biri şu şekildedir:

Nidā Benüm saᶜādetüm, beyne'l-yaḳaẓada nidā geldi kim, "ᶜİzzetüm ḥaḳḳı'çün eger ḥabībüm Muḥammed ḫātemü'l-enbiyā olmayaydı, seni nebī iderdüm. Ammā bilmiş ol kim sen ḥażretümde enbiyādan aᶜlāsın. Merḥaban, merḥaban, merḥaban, yā ḥabībüm!"[94]

Bu nidâ örneğinde, Sultan Murad'ın bir veli olarak nebilerden daha yüksek bir mertebeye yerleştirilmesi, bazı mutasavvıflar arasındaki velâyetin nübüvvetten daha üstün olduğu tartışmalarını hatırlatır.[95] Metinde bu ve benzeri pek çok ilhâm örneği olmakla birlikte, başka bir ilhâm metninde ise, "Saŋa nebīlik virdüm dimekden Murād, enbiyā ve evliyānuŋ cemīᶜ-i sırların sende derc itdüm dimekdür. Enbiyā ve evliyāya virdüklerümi cümlesin saŋa virdüm, illā nübüvvet ve risālet degül. Nübüvvet ve risālet ḫatm olmışdur zīrā," şeklinde bir açıklama ile nübüvvetten kastedilenin peygamberlere verilen anlamıyla bir nebilik olmadığı şeklinde açıklığa kavuşturulur.[96]

Kitâbü'l-Menâmât'ta bu tür tecrübelerin yanı sıra, ilhâm veya ilhâm-ı şerîf olarak etiketlenmiş kalbî tecrübeleri nakleden tezkireler de yer alır. Her ne kadar iki farklı şekilde isimlendirilmiş olsalar da, ilhâmlar ve ilhâm-ı şerîfler arasında bariz bir farklılık dikkati çekmez.

Tasavvuf içinde ilhâmlar, mutasavvıfların saf kalplerine Allah'ın cömertliğinden hediye olarak gönderilen, Allah'ın seçkin kulları ile iletişim kurma yollarından biri olarak kabul edilir. Allah peygamberleriyle vahiy yolu ile, tasavvuf ehli

---

93 *Age.*, 45a:368.

94 *Age.*, 71a:544. Benzer bir ifade, "Eger Muḥammed'den ṣoŋra nebī geleydi saŋa daḫi nübüvvet virürdüm. Fe-ammā cemīᶜ-i kerāmet-i Muḥammed sizdedür ᶜizzetüm ḥaḳḳı'çün" şeklinde başka bir ilhâm mektubunda da yinelenir. *Age.*, 88b-89a:656.

95 Nübüvvet ve velayet ilişkisi öteden beri sûfîler arasında tartışılagelmiştir. Nübüvvet ve velayet meselesi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma için, bkz. Hakîm Tirmizî, *Veliliğin Sonu Hatmu'l-Evliyâ haz. Salih Çift* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006). İbn Arabî'ye göre nübüvvet ve risâlet arasındaki ilişki için, ayrıca bkz. Michel Chodkiewicz, *Seal of the Saints: Prophethood and Sainthood in the Doctrine of Ibn ʿArabī*. Terc. Liadain Sherrard (Cambridge: Islamic Texts Society, 1993), 52; M. Mustafa Çakmaklıoğlu, "İbnü'l-Arabî'nin Nübüvvet-Velayet Hakkındaki Görüşleri ve İbn Teymiyye'nin Bu Hususdaki Eleştirileri," *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-1), yıl: 9 [2008], sayı 21, 213-255.

96 *Kitābü'l-Menāmāt*, 90a:666.

dostlarıyla ise ilhâm vasıtasıyla iletişim kurar.[97] Bu nedenle *Kitābü'l-Menāmāt*'ta Sultan Murad'a atfedilen yüzlerce ilhâm metni onun veliliğine bir işaret olarak hizmet eder. Hatta, aşağıda yer alan şu tezkere, Sultan Murad'ın çocukluğunda da benzer ilhâmlar aldığını işaret ederek, onun daha en başından seçkin bir kul olduğuna dikkatimizi çeker:

> **Teẕkere** Bir cevābmuz var idi, ḫātırmızdan gitmiş dimege. Aṣl şübhe bu idi kim daḥi biz ṭoḳuz ve on yaşında iken böyle ilhām gelür idi bize, ammā biz hemān bir fikre gelür bir nesne ṣanurduḳ ol vaḳt böyle olmaġile. Şimdi şübhe gelür.[98]

Arapça, Türkçe, veya bu iki dilin karması olarak gelen bu ilhâmların asıl işlevi Sultan Murad'ın Allah ile olan özel ilişkisini ve onun yalnız Âlem-i Şehâdet'te değil, aynı zamanda Âlem-i Manevî'de de seçilmiş ve kutsanmış olduğunu vurgulamaktır. Bu ilhâmların bir kısmı ise, Murad'ın endişelerine bir cevap mahiyetindedir:

> **İlhām** Benüm saᶜādetüm, şimdi ḫātırmıza geldi kim, "ᶜAcabā ḳoca sulṭān Bāyezīd'e tecellī(-i) ẕāt müyesser oldı mı?" didüm. Hemān ilhām geldi kim, "Bire sen kendüŋi kime ḳıyās idersin? Bire, sen benüm rūḥumuŋ rūḥumuŋ rūḥumuŋ rūḥısın. Sen benüm kemāl-i keremüme maẓharsın. ᶜİzzetüm ḥaḳḳı'çün cemīᶜ-i kāyinātı bir defᶜada helāk itmeklige rāżıyam. Senden bir ān ayru olmaġa rıżām yoḳdur. Murādum senden, sensin. Yā Murād, senüŋ murāduŋ ne ise hemān di ki benden eger kemāl(-i) taḥḳīḳüm isterseŋ kimesneye muḳayyed olma, işte saŋa iḥsānum olsun, rūḥum, ḥabībüm."[99]

Türkçe ilhâmlar gibi, Arapça ilhâmlar da genelde Allah ile Sultan Murad arasında geçtiği iddia edilen diyalogları aktardığı için konuşma dili özellikleri taşırlar. Arapça ilhâmlar içinde en çok dikkati çeken husus sık sık Kur'an-ı Kerim'den çeşitli sure ve âyetlerin zikredilmesi veya iktibas yoluyla metne dahil edilmesidir. Bu iktibaslar ya âyet olduğu açıkça zikredilerek, ya âyet olduğu belirtilmeksizin, ya da aşağıdaki örnekte olduğu üzere farklı surelerden alınan farklı âyetlerin birleştirilip yeni bir Arapça cümle oluşturulması suretiyle yapılırlar:

> **İlhām** Benüm saᶜādetüm, ḫāliyā ilhām(-ı) şerīf geldi kim, "*İnne vaᶜde'llāhi ḥaḳḳun inna'llāhe lā yuḫlifu'l-mīᶜāde* ve bi-ᶜizzetī ente fi'd-dāreyni mesᶜūdun ve bi-ᶜaẓametī

97 D. B. MacDonald, "Ilhām," *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. (der.) P. Bearman, T. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel ve Murat P. Heinrichs. Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1991), 244-245.

98 *Kitābü'l-Menāmāt*, 145b:1027. Sıradışı çocukluk hikâyeleri sadece Sultan Murad'a has değildir. Menkabevi metinler, velîleri sıradan insanlardan ayıran, alışılmışın dışındaki çocukluk hikâyeleri ile doludur. Velîlerin sıradışı çocuklukları için, bkz. Gottfried Hagen, "'He Never Took the Path of Pastime and Play'-Concepts of Childhood in Ottoman Hagiography," *Scripta Ottomanica et Res Altaicae. Festschrift for Barbara Kellner-Heinkele zu ihrem 60. Geburtstag*, (haz.) Ingeborg Hauenschild, Claus Schonig ve Peter Zieme (Wiesbaden: Harrassowitz, 2002), 95-118.

99 *Kitābü'l-Menāmāt,* 18a-b:133.

ente ileynā ḥabībun ve muḫtārun ve ʿindenā celīlun yā ʿālime's-sırrı ve'l-ḫafiyyāti."[100]

Allah'ın vâdi gerçektir (Fatır, 5). *Allah, vâdinden asla dönmez* (Rad, 31). İzzetim üzerine yemin ederim ki sen iki cihanda mesutsun, azametim üzerine yemin ederim ki sen bizim için bir sevgili ve seçilmişsin, bizim katımızda celilsin. Ey sırrın ve gizli olanların âlimi.

Kimi ilhâm örneklerinde ise âyetlerin aslındaki zamirler, isimler ve fiiller değiştirilmiştir. Şu ilhâm örneğinde olduğu gibi âyetteki "Onu üstün bir makama yükselttik" ifadesindeki muhatap "Seni üstün bir makama yükselttik" şeklinde değiştirilmiştir:

İlhâm Saᶜādetlü pederüm, ilhām geldi kim ∴ "*Ve rafaᶜnāke mekānen ᶜaliyyen* ve feyyennāke ḥikmeten ve ᶜazzeznāke ᶜizzeten ve ceᶜalnāke ṣāḥibe kerāmetin *fe'fᶜal mā tuᵓmeru* inne rabbeke ḥakīmün vedūdun" ∴ Fermān sulṭānumuŋdur.[101]

Seni [Ayette: "Onu"] *üstün bir makama yükselttik* (Meryem, 57) ve biz seni hikmete ulaştırdık ve seni bir izzetle aziz kıldık ve seni keramet sahibi yaptık. *Emrolunduğun şeyi yap* (Saffat, 102). Şüphesiz Rabbin hüküm sahibidir ve şefkatlidir.

Bir şekilde metne ithal edilen âyetlerin yanı sıra Arapça ilhâm, hitâp ve nidâlardaki Kur'an dilini bir nevî taklit eden üslup ve kelime kullanımı adeta bunların ilâhî menşeli olduğunu pekiştirmek vazifesi içindedir. Fakat, ilâhî menşeli oldukları sürekli vurgulanan bu Arapça ilhâmlardaki gramerin, harf-i cerlerin, kelimelerin standart kabul edilen Arapça kaidelerden farklı kullanımları hassaten dikkat çeker.[102]

Bütün bu ve benzeri vâkı'a, ilhâm ve nidâ mektupları Sultan Murad'ın "tācü'l-evliyāᵓ ve ḫākimü'l-aṣfiyāᵓ"[103] olarak Allah'ın seçkin bir kulu olduğunu vurgulamak içindir. Daha önce zikredildiği üzere, Nuh Ağa, *Kitābü'l-Menāmāt*'ın hemen başında, metne Sultan Murad'ın diğerleriyle kıyaslanamayacak özel bir mürit olduğunun bizzat şeyhi Şaban Efendi tarafından Şüca Dede'ye de bildirildiğini anlatarak başlar. Daha sonra, metin boyunca bu tür vâkıa, ilhâm, müşâhede, hitâp ve nidâ mektupları üzerinden Sultan Murad'ın Âlem-i Misâl'deki maceraları hikâye edilirken, onun sıradan, aciz ve zayıf bir mürit değil, kâmil bir velî-sultan olduğu defaatle vurgulanır ve adeta tescil edilir.[104]

---

100 *Age.*, 18a:129.

101 *Age.*, 9a:53.

102 Metindeki Arapça kısımlardaki farklı kullanımlar ve bunları çevriyazıya aktarırken bizim önerilerimiz ve tercihlerimizle ilgili olarak bu çalışmamızdaki "Çevriyazıda Takip Edilen Yöntem" kısmına bakılabilir.

103 *Kitābü'l-Menāmāt.*, 45b:371 ve 107a:782.

104 Âlem-i Misâl üzerine bkz. Fazlur Rahman "Dream, Imagination, and *ᶜĀlam al-mithāl.*" *The Dream and Human Societies*. (der.) by G. E. Von Grunebaum ve Roger Caillois (Berkeley: University of California Press, 1966), 409-19.

Metindeki pek çok vâkı'anın ihtiva ettiği renk ve semboller takip edilerek, Sultan'ın nefsin yedi mertebesindeki hallerini kademe kademe takip etmek mümkündür. En nihayetinde kâmil bir sûfî olan Murad'ın velayeti aşağıda yer alan nidâ örneğinde bir yeminle vurgulanır:

Nidāʾ-i Ḥaḳ Saʿādetlü pederüm ḥażretleri, nidā geldi kim, "Yā veliyya'llāh asʿadaḳa'llāhu fi'd-dāreyni.[105] Va'llāhi sen veliyyu'llāhsın, veliyyu'llāhsın." Fermān sulṭānumuŋdur.[106]

Haliyle, bir velî olarak, aşağıdaki vâkı'a mektubunda şeyhi Şüca Dede'nin halifesi olarak kendi kız kardeşlerine zikir telkin eder:

Vāḳıʿa Saʿādetlü pederüm, vāḳıʿada müşāhede oldı kim ḥażretŋüz hemşīrelermüze dest-i tevbe virmişsiz ve bu ḥaḳīri üzerlerine ḫalīfe ḳomışsız. "Her vāḳıʿaların taʿbīr idesin" deyüb gidersiz. Biz daḫi bunları yanmıza cemʿ idüb diriz, "Diyüŋ imdi, her biriŋüz ḥalvet yirlere varuŋ meşġūl oluŋ. Lā ilāhe illa'llāhu ṣaġdan aluŋ, ṣola virüŋ ve her ne vāḳıʿa olursa gelüb bize diyesiz ve zinhār āfāḳa götürmeyesiz enfüsehu götüresiz, ṣaḳın, kāfir olursız." Böyle naṣīḥat ideriz. Andan gelüb bir yüce ṭaġ üzerine çıḳaruz. Bir ḫātūn bile çıḳar. Andan ol ḫātūn ṭaġdan aşaġa uçub, nābedīd olur. Tenhā ḳaluruz. Bir yaġmur ṭutar. Fermān sulṭānumuŋdur.[107]

Metin boyunca velayeti açıkça ve sıkça tekrar edilen Murad, bir velî olarak, diğer velîler gibi, çeşitli kerametler gösterir. Mesela, evliyalar gibi havada uçar.[108] Fakat vâkı'alarda resmedilen kerametleri arasında dikkati en çok çekenler Muhammed Peygamber'in mucizeleri ile, özellikle de miraç mucizesi ile paralellik gösteren kerametleridir.[109]

Kitâbü'l-Menâmât'a göre Murad sıradan bir mürit olmadığı gibi, sıradan bir velî de değildir. "Saŋa ḳuṭblıḳ ve ḳuṭbu'l-aḳṭāblıḳ virdüm, mübārek ola!"[110] denilerek Kutbu'l-aktâb olduğu açıkça belirtilen Sultan'ın kutupluğu, aşağıdaki vâkı'a met-

---

105 "Ey Allah'ın dostu, Allah seni her iki cihanda kutlu kıldı."

106 *Kitābü'l-Menāmāt,* 121a:863. Murad'ın veliyyullahtan olduğuna dair diğer mektuplar için, bkz. 31a:266 ve 118b:849.

107 *Age.*, 73a-73b:558. Bir diğer vâkı'ada ise, kimliği belirtilmeyen birileri Sultan Murad'dan dest-i tevbe almak ister. bkz. *age.*, 17a:123

108 *Age.*, 107a:780.

109 *Kitābü'l-Menāmāt*'taki vâkı'alarda Sultan Murad'a atfedilen bu ve benzeri diğer kerametler ile ilgili olarak bkz. "Re-narrating Islamic Lore: The Dream Writings of Sultan Sultan Murad III." Mehmet Kalpaklı ve Erdağ Göknar (der.) *Journal of Turkish Studies/Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, Walter G. Andrews anısına. 2, (2011), 1-19. Makalenin Türkçesi için, bkz. "İslam Edebiyatını Yeniden Hikaye Etmek: Sultan III. Murat'ın Rüya Mektupları," *age.*, 21-36. Peygamber'in miraç mucizesini ruhanî bir miraç olarak kendilerinin de yaptığından bahseden başka sûfîler de olmuştur. Bunların en iyi bilinen örneklerinden biri ilk sûfîlerden Bâyezîd-i Bistâmî'dir. Miraç mucizesinin bir mutasavvıf gözüyle tahlili için, bkz. Frederic S. Colby, *The Subtleties of the Ascension: Lata'if al-Miraj: Early Mystical Sayings on Muhammad's Heavenly Journey* (The Fons Vitae Sulami Series, 2006).

110 *Kitābü'l-Menāmāt*, 96b:711.

ninde, bir kubbe altında toplanan bütün dünya velîlerinin cem olduğu bir meclis-te, bizzat Kutbu'l-aktâbın kendisi tarafından da tescillenir:

> **Vāḳıᶜa** Saᶜādetlü pederüm, bir ᶜaceb vāḳıᶜa müşāhede olundı. Bir ḳubbenüŋ içinde dünyāda ne ḳadar evliyāᶜullāh var ise cemᶜ olmışlar. Ḳuṭbu'l-aḳṭāb daḫi anda oturur. Baᶜdehu biz de varuruz. Ḳuṭbu'l-aḳṭābuŋ yanına vardığumuz gibi bizi ḳucaġına alub muḥkem ṣıḳar. Ṣıḳduġı demde ṣaġ yanaġından der çıḳar ol deri cümle içerüz. Yine ṣıḳar ṣol yanaġından ter çıḳar, anı daḫi içerüz. Andan aḳṭāb eydür, "Var imdi benden ve cemīᶜ-i evliyādan ziyāde olduŋ, in-şāᵃa'llāhu" didi. Andan aḳṭāb eytdi, "Dünyāda hem pādişāhlıḳ sür, hem aḳṭāb ol!" deyüb, neṣāyıḥ eyledi.[111]

Sultan Murad sadece Kutbu'l-aktâb olarak tasvir edilmez. Kimi zaman cismen Muhammed Peygamber'e kalbeder:

> **Vāḳıᶜa** Benüm rūḥum, bugün ṣabāḥ kendümizi görürdük Ḥażret-i Muḥammed el-Muṣṭafā ṣalla'llāhu ᶜaleyhi ve sellem olmışvuz. Bir defᶜa da Muġnīsā'da böyle olmış idi, ammā şimdi vāḳıᶜada degül, beyne'n-nevmi ve'l-yaḳaẓada idi. Ol zamān vāḳıᶜada idi. Rūḥum, dünki teẕkerenüŋ cevābın virmedüŋüz. ᶜAcabā niçün?[112]

Kimi zaman ise şeklen Peygamber'in damadı, amcasının oğlu, ve Hulefa-yı Raşidin'den Ali'ye dönüşür:

> **Vāḳıᶜa** Benüm saᶜādetüm, vāḳıᶜada şeklimiz Ḥażret-i ᶜAlī şekline dönmiş. Bir kimesne eydir, "ᶜAlī ḥażretine ṣordılar kim 'Refref'i gördüŋüz mi?' Eytmiş ki, 'Ben görmedüm, ammā Resūl ᶜa. m. gördi.'" Böyle didükde hemen Refref yeşil döşek olub öŋmize ondı. Ol döşekden bir pāre kesüb aġzımıza ḳoyub ṭaᶜām gibi yedük.[113]

Sultan Murad, bu rüya mektupları vasıtasıyla, hem Peygamber'e hem de Ali'ye kalbetmek suretiyle, Sünnîleri ve Şiîleri kendi sancağı altında toplamak üzere Allah tarafından seçilmiş ve yeryüzünde Allah adına hüküm sürmek üzere gönderilmiş bir sultan olarak resmedilir. Aşağıdaki örnekte, Murad'ın on ikinci Osmanlı sultanı olmasına yapılan vurgu, adeta Şiîlikte on ikinci İmam'ın Mehdî olarak döneceği inancı ile bir paralellik arz eder:

> **Vāḳıᶜa** Saᶜādetlü pederüm ḥażretlerinüŋ ḫāk-pāy-ı şerīflerine yüzüm sürdükden ṣoŋra. Vāḳıᶜada müşāhede-i ḥaḳīr bu oldı kim elmize bir teẕkire virdiler, yazılmış ki, "Ḫulefā-i ᶜOṩmāniyye oniki olsa gerek, şimdi onbir olmışdur. Onikinci hāẕe'l-murādu el-murād. Yaᶜnī sensin, sensin, sensin!" Böyle yazılmış. Ḥażret-i Ḥaḳ ḫayr müyesser eyleye. Āmīn! Fermān sulṭānumuŋdur.[114]

Bu tür tezkereleri, XVI. yüzyılda Şah İsmail'in Şiî propagandacılarına karşı

---

111 *Age.*, 119a:851. Sultan Murad'ın Kutbu'l-aktâb olduğu ayrıca 9b:62 numaralı tezkerede de ifade edilir.

112 *Age.*, 252a:1795.

113 *Age.*, 33a:281.

114 *Age.*, 98a:720.

mücadele veren Osmanlıların Ehl-i beyt sevgisinin öne çıktığı Halvetiyye tarikatı ile olan yakınlaşmasının bir devlet politikası olduğu tartışmaları içinde okumak faydalı olacaktır.[115] Üstelik, Sultan sadece Muhammed Peygamber'e ve Ali'ye dönüşmez. Kimi zaman da hem İdris gibi ölümsüzlük ile donatılır,[116] hem de bir peygamber veya kutbu'l-aktâb olarak kabul edilen Hızır'a dönüştürülür. Sultan'ın Hızır'a dönüşmesiyle, sadece maddî âlemin değil, mânevî âlemin de hükmünün kendisine verildiği vurgulanmış olur:

> **Vāḳıᶜa** Saᶜādetlü pederüm, beyne'l-yaḳaẕada ẓāhir oldı kim bir deryā, pāyānı yoḳ. Ammā deryā yaşıl idi. Andan daḫi ilerü giderüz. Üç çıplaḳ ādem. Anlardan ilerü bir ẓulumāt içinde ḳızıl nūr var. Ve yine ᶜayān oldı kim Ḥażret-i Resūl ᶜa. m. ile bir yere giderüz, ṣaḥābeler bile. Biz peyġamber ḥażretin ḳucaġımıza alub mübārek aġzından öperiz. Ve yine ᶜayān oldı kim şeklmiz Peyġamber Ḫıżr şekline dönmiş. Bir boz ata binmiş, elimizde bir ḳamçı muḥkem segirdüb eydiriz, "Allāh teᶜālā ḥażretin her kim bir bilmez ise elümden ḫalāṣ olmaz. Helāk iderem!" deyüb segirdiriz. Fermān sulṭānumuŋdur.[117]

Mektupların istinsahının Hicri 1001/Milâdî 1592'de, yani ilk İslâmî binyılın sonunda ve ikinci İslâmî binyılın başında, İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde, çeşitli gruplar arasında bir Mehdi, bir müceddid beklentisi yayılmışken tamamlanmış olması dikkat çekicidir.[118] Bu tür mektuplarda Sultan Murad'ın Safevîlere karşı başlattığı seferlerin ardında yatan nedenlerin izlerini sürmek de mümkündür. Osmanlı-İran savaşları XVI. yüzyılın başından Sultan Selim ve Süleyman'ın saltanatları boyunca devam etmiş, nihayetinde 966/1555'teki Amasya Anlaşması ile sona ermişti. Fakat, Murad tahta çıkışından yaklaşık üç sene sonra 985/1577'de

---

115 Küçükdağ, XVI. yüzyılda Halvetiyye şeyh ve halifelerinin toplum üzerinde devlete ve Sünnîliğe bağlılığı artırmada önemli bir rol oynadıklarını yazar. Bkz. Küçükdağ, *Türk Tasavvuf Araştırmaları,* 323-354.

116 *Kitābü'l-Menāmāt*, 105a:769.

117 *Age.*, 12b-13a:91. Sûfî gelenek içinde, özellikle de İbn Arabî düşüncesinde *ḳuṭbu'l-aḳṭāb*'ın kimliği ile ilgili tartışmalar için bkz. Chodkiewicz, *Seal of the Saints*, 128-146.

118 Bu tür vâkı'a ve ilhâm mektuplarının, XVI. yüzyıldaki binyıl kaygıları içindeki bir analizi için, bkz. Özgen Felek "(Re)creating Image and Identity: Dreams and Visions as a Means of Murād III's, Self-fashioning", *Dreams and Visions In Islamic Societies*, 249-272. İslâm tarihi boyunca, hem Sünnî hem de Şiî gelenek içinde zaman zaman bir mehdi beklentisi gelişmiş, hatta mehdilik iddiaları ile ortaya çıkan isimler de olmuştur. Bununla ilgili olarak detaylı bir çalışma için, bkz. *Imagining the End: Visions of Apocalypse from the Ancient Middle East to Modern America*, (der.) Abbas Amanat ve Magnus Bernhardsson (London: I.B. Tauris, 2002). XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında benzer iddialar için, bkz. Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni: Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketleri Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 361-395. Bu tür kaygı ve beklentilerin XVI. yüzyıl Safevî bağlamındaki algısı için, bkz. Kathryn Babayan "The Cosmological Order of Things in Early Modern Safavid Iran" der. Massumeh Farhad, *Falnama the Book of Omens* (Washington, DC: Arthur M. Sackler Gallery Smithsonian Institution, 2009), 246-255; ve *Mystics, Monarchs and Messiah: Cultural Landscape of Early Modern Iran* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2002).

bu barış devrini sonlandırıp, İran'a yeniden seferler başlattı. *Kitābü'l-Menāmāt*''ta yer alan bazı nidâ ve ilhâmlar ile bu savaşların yeniden başlatılma nedenleri arasındaki alaka ciddi bir araştırmayı gerektirir. Mesela, Acem illerinin kendine bahşedildiğine dair aşağıdaki şu nidâ, Sultan Murad'ın Safevîlere karşı seferleri yeniden başlatmaktaki ısrarına dair ipuçları veren güzel bir örnektir:

> **Nidâ** *Rabbi ev ziʿnī en eşkureke niʿmeteke elletī enʿamte ʿaleyye*.[119] Benüm saʿādetüm, bu gice Sulṭān Süleymān Ġāzī ile gezerdük. Bir nidā geldi kim, "Yā Murād Ḫān cemīʿ-i vilāyet-i ʿAcem senüŋ ḳabżu ve taṣarrufŋa virildi. Fetḥu teshīri saŋa müyesser oldı, cümlesi saŋa virildi," didiler saʿādetüm.[120]

Görüldüğü üzere, *Kitābü'l-Menāmāt* sadece Sultan'ın kendine ve sultanlığına dair bir imaj resmetmekle kalmaz, adeta onun askerî ve siyâsî kararlarının ardında yatan sebeplerin ilâhî bir nedene dayandırılarak meşrulaştırılmasına da hizmet eder.[121]

Kitābü'l-Menāmāt, Sultan Murad'ın bir velî-sultan olarak Allah indinde en sevgili, en makbul kul olduğu, onun diğer kullardan ayrı tutulduğu mesajını ihtimamla işler. Özellikle kimi ilhâm mektuplarında öylesine seçkin ve makbuldür ki, büyük günahlardan dahi işlese kıymetinden, mertebesinden hiçbir şey kaybetmeyeceği, hatta hardal tanesi kadar günahına bin hasenat yazılacağı garantisi verilir:

> **İlhām** Benüm saʿādetüm, ilhām geldi kim, "Yā ḥabībüm, maḳbūlüm! Eger günde biŋ kerre günāh-ı kebāyir iderseŋ ʿizzetüm ḥaḳḳı'çün ḥażretümden bir ḳırāṭ mertebeŋ eksilmez. Ḫardal deŋlü günāhuŋa biŋ ḥasenāt yazaram ve senüŋ bir kerre Allāh dimeŋ ġayrı kimesnenüŋ yetmiş biŋ Allāh Allāh Allāh dimesinden efḍaldür ve sevgülüdür, yā maḳṣūdum!"[122]

Kitābü'l-Menāmāt boyunca Allah ile Murad birbirine âşık iki sevgili olarak resmedilirler. Metne göre Allah'ın Murad'a olan muhabbeti o derecedir ki, ona muhabbeti Peygamber'e olan muhabbetinden dahi üstündür:

> **İlhām** Benüm saʿādetüm, ilhām geldi kim, "Dünyāyı ḥabībüm Muḥammed içün yaratmışam, Muḥammed'i senüŋ içün yaratmışam, seni benüm içün yaratdum Murād'um." Benüm saʿādetüm, ṣıfat yüzinden tecellī oldı. Andan bu ilhām geldi, benüm saʿādetüm.[123]

Bu tür mistik tecrübeleri aktaran tezkerelerde Murad'a dost olanın Allah ile dost olacağı, Murad'a düşman olanın Allah'a düşman olacağı, Murad'a ihanet

---

119 "Ey Rabbim! Beni; bana verdiğin nimetlere şükretmeye sevk et." (Neml, 19; Ahkaf, 15).

120 *Kitābü'l-Menāmāt,* 162b:1167.

121 Sultan Murad'ın vâkı'alar ve ilhâmlar vasıtasıyla bir velî olarak tasviri üzerine daha detaylı bir tartışma için bkz. Felek "(Re)creating Image and Identity," 249-272.

122 *Age.*, 59a:471.

123 *Age.*, 106b:778.

edenin Allah'a ihanet etmiş olarak kabul edileceği defaatle tekrarlanır.[124] Ayrıca, aşağıda örnek olarak verilen ilhâmda olduğu üzere, pek çok ilhâm, nidâ ve hitâp metninde "... eger, yā Murād, ben insān olaydum, sen olurdum, zīrā saŋa kemāl mertebede muḥabbetüm vardur,"[125] "... Sen bensin ve ben senim, aramızda fark yoktur"[126] veya aşağıda verdiğimiz "Senden ve benden başka ilâh yoktur..." şeklinde, ilâhî kaynaklı olduğu iddia edilen ifadeler dikkat çeker:

> **İlhām** Benüm saᶜādetüm, ilhām geldi kim, "Lā ilāhe illā ente ve ene yā murāda'l-ḳulūbi yā maḥbūbī yā maṭlūbī!" Fermān sulṭānumuŋ.[127]

Bu söyleyişler, özellikle Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Hallâc-ı Mansûr gibi erken dönem sûfîlerini hatırlatır.[128] Zâhirî yönüyle Şer'î hükümlere aykırı, kimilerince küfür, kimilerince ise manevî sekr, vecd, istiğrâk ve aşk gibi derûnî hallerin etkisinde söylenmiş şatahat olarak değerlendirilebilecek bu ve benzeri ifadeleri ihtiva eden pek çok tezkere örneği nedeniyle, *Kitābü'l-Menāmāt*'ın metni keşfeden saray erkanı tarafından bir şekilde gözlerden uzak tutulduğunu düşünmek mümkündür.[129] Mesela, aşağıdaki tezkere örneğinde Hallâc-ı Mansûr gibi vasl-ı tahkîk arzulayan Sultan'ın bunun için her şeye razı olduğunu ifade ettiği 151b-152a'da yer alan ve tarafımızdan 1082 olarak numaranlandırılmış tezkere nedeniyle, şeyhi Şüca Dede tarafından ikaz edildiğini anlıyoruz:

> **Teẕkere** Biz olur dimezüz, ol ne idügü yine bizdedür. Bu cevābı neden buyurduŋuz, rūḥum? Manṣūr gibi Ene'l-Ḥaḳḳ'ı diyevüz, andan mı ḳorḳarsız? Ḳorḳma rūḥum, ḳorḳma rūḥum. Allāh emāneti ḳorḳar mısın, ṭoġruca buyur rūḥum. Ammā ᶜayn ve ḳalb ve kendi şehādet idüb kendi yine kendüye kendüyi deyür, rūḥum.[130]

Sadece Hallâc-ı Mansûr değil, isimleri ve kimi zaman da eserleri metinde açıkça zikredilen İbn Arabî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Nesîmî, Bâyezid-i Bistâmî ve Feridüddîn Attâr gibi Osmanlı tasavvuf düşüncesini derinden etkileyen İslam tasavvufunun önde gelen diğer isimlerinin de *Kitābü'l-Menāmāt*'taki izleri ve yansı-

---

124 Bu tür mektup metinlerinden örnekler için, bkz. *age.*, 11a:74, 11a:75, 57b-58a:456, 61b:480, 63b:491, 65b-66a:508, 84b-85a:636.

125 *Age.*, 112b:811.

126 *Age.*, 23a:187.

127 *Age.,* 100a:735. Benzeri diğer ilhâm metinleri için, bkz. *age.*, 23a:187, 29b:254, 32a:273, 33b:285, 46a:376, 57b:453, 63b:492, 68a:524, 71b:548, 74a:566, 109b: 796, 127a: 910, 130a:931, 141a:1000.

128 Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr için, bkz. Alexander Knysh, *Islamic Mysticism: a Short History* (Leiden: Brill, 2000), 68-82. Cüneyd-i Bağdâdî için, bkz. *age.,* 52-56.

129 Sûfîlerin zındıklık ve sapkınlık olarak kabul edilen bu tür ifadelerine dair tepkiler üzerine, bkz. Carl Ernst, *Words of Ecstasy in Sufism* (Albany: SUNY, 1985), 118-129. Öte yandan Ebu Nasr Serrâc el-Tusi gibi erken dönem sûfîleri ise şatahatları âyet ve hadislerden deliller getirerek destekler. Bkz. Necmettin Şeker, "Şatahat İfade Eden Söz ve Davranışların Dini Temelleri," *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (Nisan 2012): 137-158.

130 *Kitābü'l-Menāmāt*, 222b:1580.

malarına dair bir çalışma Sultan Murad'ın fikirlerini ve tasavvufî dünyasını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.[131]

Kitābü'l-Menāmāt, mistik tecrübeleri nakleden bu kısa tezkerelerin yanı sıra, birtakım tasavvufî kavram ve terimlere dair Sultan Murad'ın şeyhine sorularını ve yorumlarını içeren tezkereleri de ihtiva eder. Bunlar *suʾāl*, *cevāb, ṣıfāt*, *maḳām-ı Maḥmūd, ḥaḳīḳat, ḥāl,* ve *baḥs-i z̲āt* şeklinde etiketlendirilmiştir. Aşağıda yer alan bu tür mektuplardan birinde, *tecellī-i z̲āt*'a dair sultanın şeyhine yönelttiği soruları görmek mümkündür:

> **Suʾāl** Benüm saᶜādetüm, gerçek buŋa nihāyet yoḳdur tecellī(-i) ṣıfāta nihāyet yoḳdur. Tecellī(-i) z̲āt daḫi hemān bu üslūb üzere midür? Yoḫsa dürlü dürlü midür? Hemān baŋa anı buyur, Allāh'ı severseŋ tecellī(-i) z̲ātuŋ aᶜlāsı ve evsaṭı olur mı? Murād, taḥḳīḳ-i ᶜilm-i ledündür; tecellī(-i) taḥḳīḳdür, derdmiz. İnsāna şu müyesser olur mı? Buyur'a, Allāh emāneti saᶜādetüm.[132]

Kitābü'l-Menāmāt'ta bütün bu tecrübelerin yanı sıra, sayıları çok az olmakla birlikte, tasavvufî beyit ve nazımlar da yer alır. Bu şiir unsurları Sultan Murad'ın şiire olan ilgisinin ve şair kimliğinin mektuplarına nasıl yansıdığını göstermesi bakımından önemlidir. *Kitābü'l-Menāmāt*'ın tasavvufî dokusu ile uyum içinde olan bu şiir unsurları, tasavvufî temalarla örülmüş *Murādī Dīvānı*'nda yer almazlar. Aşağıdaki vâkı'ada yer alan beyt, metin içinde şiirin nasıl yer aldığına dair güzel bir emsal teşkil eder:

> **Vāḳıᶜa** Saᶜādetlü pederüm, vāḳıᶜada bir ata binüb bir ṭaġa çıḳaruz. Ol ṭaġ ṭolu mezārlar idi. Mezārlaruŋ üzerinden geçeriz. Geçerken vücūdmız maḥv olub cismizden ṭoprāḳ döküldi. Nidā geldi kim, "Lā ilāhe illā'llāhu diyenüŋ vücūdı böyle fenā olur." Andan biz daḫi didük ki:
>
> **Beyt**
> Bī-vücūdam ᶜışḳ odı bilsem benüm nem yandurur ∴
> Yanuben küllī kül oldum pes daḫi nem yandurur ∴
> Yandurur gerçi cihānda ᶜışḳ odı ᶜāşıḳları ∴
> Līk ben ᶜāciz ḳulını ḳatı muḥkem yandurur ∴
>
> Fermān sulṭānumuŋdur.[133]

Sultan Murad'ın Dîvân'ında kullandığı *Murādī* (Murad'ım) mahlasının özellikle Arapça ilhâm, nidâ ve hitâplarda Murad'a hitaben Allah tarafından kullanılmış olarak ortaya çıkması da hassaten dikkat çekicidir. Bu kullanım, iki farklı metin arasındaki ilişkiye dair ipuçları verir.

---

131 Mesela bir vâkı'a metninde şeyhi Şüca Dede'den İbn Arabî'nin *Fusûs* isimli eseri ile ilgili tavsiye ister. *Kitābü'l-Menāmāt*, 195b:1390. Bahsi geçen diğer sûfîlerle ilgili mektup örnekleri için, bkz. 4b:18, 15b-16a:109, 37b-38a:314, 39a:323, 82a:616, 92a:686, 151b-152a:1082, 195b:1390, 231b:1647 ve 236b-237a:1678.

132 *Age.*, 54a-b:433.

133 *Age.*, 47a:388.

Kitābü'l-Menāmāt'ı bu kadar ehemmiyetli kılan, tasavvufî mektup geleneğini temsil eden ve sûfîlerin iç dünyasını zengin ve detaylı bir şekilde resmeden mektuplar içermesi olduğu kadar, Sultan Murad'ın iç dünyasına, özel hayatına, devrin saray politikalarına ve dinamiklerine de bir pencere açan, "Teẕkere" veya "Teẕkire" başlığı altında etiketlenmiş yüzlerce mektubu da ihtiva ediyor olmasıdır.

Tezkereler

Kitābü'l-Menāmāt'ta bizzat müstensih tarafından "Teẕkere" veya "Teẕkire" altbaşlığı altında etiketlenmiş 870'in üzerinde kısa mektup da yer alır. Bu "Teẕkere"lerden sadece bir tanesi, müstensih tarafından Şüca Dede'nin Sultan Murad'a yazdığı bir tezkere olarak etiketlenmiştir:

> **Bu müşkilüŋ ḥallü beyānında ve bu suʾālüŋ cevābı ḥaḳḳında ʿazīz ḥażretleri'nüŋ pādişāh-ı dīn-penāh ḥażretlerine yazub gönderdükleri teẕkere-i şerīfenüŋ şüretidür ki teberruken bu kitāb-ı müsteṭābda taḥrīr olundı.** Benüm saʿādetlü pādişāhum Ḥażret-i Ādem ve Ḥażret-i Muḥammed ve ġayrılar ḥaḳ olmaḳ şol vechiledür ki meṣelā elüŋe bir āyine alsaŋ ol vaḳt üç ḥāl peydā olur. Biri āyine ve biri āyine içinde ẓāhir olan ṣüret ve biri āyineye baḳan kimesne. Pes nefs-i āyine Ḥażret-i Muḥammed'üŋ beden ve beşeriyyetidür ve āyinede ẓāhir olan ṣüret-i Ḥażret-i Muḥammed'üŋ rūḥ-ı pāki ve nūrı olur ve āyineye baḳan Ḥaḳ olur pes āyinede ẓāhir olan vechu'llāh degül midür? Fenā bulursa āyine bulur. Ayinede ẓāhir olan ṣüret fānī olmaz yine ṣāḥibiyle bāḳīdür. İlhām-ı şerīfde vārid olan kelāmuŋ maʿnāsı budur ki Ḥaḳ sende yaradıldı. Yaʿnī, Ḥaḳ sende ẓāhir oldı demekdür. Bunda ḫalḳ ẓuhūr maʿnāsınadur.[134]

Diğer tezkereler içinde de Şüca Dede'nin Sultan Murad'a yazdığı mektuplardan en azından birkaçının bulunma ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Ancak bunun tesbiti metinde yer alan bütün mektupların dikkatli bir üslup analizinin yapılmasını gerektirir.

Tezkerelerin büyük bir kısmı sadece birkaç satırken, birkaç tezkere örneği yarım sayfayı aşar. Çok açık ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmışlardır. Hemen hemen bütün tezkereler "*benüm rūḥum*" veya "*benüm saʿādetüm*" şeklinde Sultan'ın Şüca Dede'ye olan derin hürmet ve muhabbetini ifade eden kalıplaşmış hitâplarla başlar. Tezkerelerin büyük bir kısmı genel olarak "Teẕkere" veya "Teẕkire" altbaşlığı altında etiketlenmişse de, bazıları muhteva ve önemini vurgulamak üzere daha detaylı bir başlık ile etiketlenmiştir. Mesela, *teẕkere-i muḥabbet, teẕkere-i hümāyūn, teẕkere-i mufaṣṣal, teẕkere-i berā-yı terfiyye, teẕkere-i ʿalā tarīḳ-i suʿāl, teẕkere-i defʿ-i iltizām* ve *teẕkere-i Ferrūḫ Lala.*

Tezkereler bizim o döneme ait tarih çalışmalarımız için oldukça kıymetlidir. Sultan Murad, Safevîlerle olan savaşlardan, şahsî korkularına, endişelerine, hat-

134 *Age.,* 142a-b:1005.

ta müsahibi Raziye Hatun'un ailevî sorunlarına kadar hemen hemen her konuda şeyhi Şüca Dede'ye yazar. Tezkerelerde ayrıca tasavvufî ve dinî konuları içeren sorular da yer alır.

Tasavvuf kültüründe mürit-şeyh ilişkisinin şekil ve gereklilikleri tasavvuf geleneğinin kendi adab ve erkanı içinde belirlenmiştir. *Kitābü'l-Menāmāt*'taki tezkereler kullarından birine mürit olan bir sultan ile, sultanına şeyh olan bir kul arasındaki dinamikleri, karşı karşıya kaldıkları sıkıntıları ve çatışmaları renkli bir dille önümüze serer. Şu âna dek Şüca Dede'nin Sultan'a yazdığı mektuplara cevaben yazdığı mektuplardan sadece bir tanesi elimizde olduğu için, incelememiz tek yanlı olarak Sultan Murad'ın mektuplarına dayanır. Fakat, zaman zaman Murad'ın Şüca Dede'ye cevaplarında yer alan "....deyü buyurmışsız " veya "buyurmışsız ki..." şeklinde başlayan ifadeler bize aralarındaki yazışmaların diğer yanına dair de ipuçları verir.[135]

Daha önce de bahsedildiği üzere, Mustafa Âlî, Şüca Dede'yi Sultan Murad ile saraya bir şekilde işi düşenler arasında aracılık etmekle, hatta insanların arzu ettikleri makamlara atanması veya müşkillerinin halli karşılığında rüşvet almakla itham eder. Aşağıdaki tezkere metninde, atamalarda Sultan'ın şeyhinin ricasını ve tavsiyelerini dikkate aldığı anlaşılıyor:

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, murād-ı şerīfŋüz üzere Anaṭolı defterdārına Kefe sancaġı ve anuŋ yerine Ḥaleb defterdārı olan Ḫalīl Anaṭolı'ya defterdār oldı. Benüm saᶜādetüm, maᶜlūm-ı şerīfŋüz ola.[136]

> **Teẕkere** Ḥālā vezīr-i aᶜẓamlık Sinān Paşa'ya virilüb sefere göndermek mi münāsibdür, yoḫsa Muṣṭafā Paşa'ya mı münāsibdür? ᶜAḳluŋuz mūcibince beyān idesiz.[137]

Sultan Murad kimi zaman Şüca Dede'ye bilgi verip, yapılacak atamalar ile ilgili ona danışsa da, kimi zaman da Şüca Dede'nin rica ettiği atamaları, babası sultanın rızası olmadığını söyleyerek nazik bir dille geri çevirir:

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, Ferruḥ Lala'ya beglerbegilik mektūbın viremezem, zīrā atamuŋ rıżāsı yoḳdur. İkinci budur ki cemīᶜ-i ᶜālem bizi masḫaralıġa alur, ammā bu ḫuṣūṣa ḳatı ᶜaceblerem. Bize yaramayub bed-nāmlıḳ iden kimesneler size dūst olmaḳ bizi istedügüz bu mıdur? Ferruḥ Lala degül midür sizi ocaġa yaḳayım deyen? Benüm saᶜādetüm, baŋa incinme ġayrı. Maḳṣūdŋuz cemīᶜan başum üzere, ammā bunı idemezem. Baba rıżāsın gözetmek emr-i Ḥaḳ'dur. Buŋa rıżāsı yoḳdur, benüm saᶜādetüm.[138]

---

135 Felek, "The Master of the Master," 169-192.

136 *Kitābü'l-Menāmāt,* 237b: 1683.

137 *Age.,* 185a:1317.

138 *Age.,* 146b-147a: 1035.

Kitābü'l-Menāmāt'taki bazı tezkere örnekleri, Sultan Murad'ın sarayın iç politikaları yanı sıra, imparatorluğun dış ilişkileri ile ilgili olarak da şeyhine danıştığını gösteriyor:

> **Teẕkere** Benüm rūḥum, Şāh-ı güm-rāhuŋ mektūbı geldi. Ṣulḥ recā eylemiş, ne buyurursız? Şirvān'ı ve Gürcistān'ı alub ve Ḳars'ı yapub sınur kesüb ṣulḥ idelüm mi, yoḫsa ṭayanmayalum mı? Nice maᶜḳūl görürsiz, rūḥum?[139]

Metinde yer alan bazı tezkerelerden zaman içinde Şüca Dede'nin Sultan üzerinde bir hâkimiyet kurma gayretinde olduğunu düşünmek mümkünse de, Mustafa Âlî'nin iddialarının aksine Sultan'ın körü körüne şeyhine teslim olmadığını, hatta zamanla bunun aralarında ciddi bir meseleye dönüştüğünü de yine metinde yer alan diğer tezkerelerden anlıyoruz.[140]

Tezkereler, sadece bir sultan ile şeyhi arasındaki ilişkinin gizli kalmış yönlerini değil, devrin tarihçilerinin saraya dair bilmediği, gözden kaçırdığı, görmezden geldiği veya ihmal ettiği hususları da aktarır ve saraydaki iç politikalara, kavgalara, çekişmelere de ışık tutar. Osmanlı tarihçileri Sultan Murad'ın annesi Nur Banu Sultan'a olan derin bağlılığından bahsederler. Öyle ki, Sultan Murad hanedan geleneklerine rağmen validesini babası Sultan Selim'in yanına defnettirmiştir.[141] Fakat metindeki tezkereler, annesi ile ilişkilerinin devrin tarihçilerinin de bilmediği boyutları olduğunu gösterir. Mesela, aşağıda Şüca Dede'yi mektuplarını annesi ile paylaşmaması için tenbihlediği tezkereden, aslında Sultan'ın validesine karşı temkinli olduğunu anlayabiliyoruz:

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, muḳayyed olmaŋuz. Anlar söyledüklerin bilmezler. Hemān mektūb-ı şerīfŋüz yine Sünbül Aġa'ya gönderesiz. Ol bize virür. Vālidemize daḫi göndermeŋüz. Benüm saᶜādetüm, aṣlı yoḳdur, bizüm sırr-ı maᶜnīmizden ḫaberleri yoḳdur. Hemān ḳolayına ṣanurlar. Hemān mektūbŋuz dāᵊim Sünbül'e degüresiz, ol bize getürür. Biz daḫi mektūbmızı aŋa virürüz, benüm saᶜādetüm.[142]

Bir diğer tezkere örneği ise Sultan'ın dinî hassasiyetlerinin ve endişelerinin annesine olan hürmetini ve itaatini nasıl şekillendirdiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.[143] Şeyhine, "bir kimesnenüŋ vālidesi nā-maᶜḳūl iş eylese oġlı aŋa ḳaḳmaḳ günāh mıdur Ḥażret-i Ḥaḳ dergāhında, saᶜādetüm?"[144] diye soran Sultan'ın aslında Valide Sultan'ın her uygulamasından hoşnut olmadığını, fakat

---

139 *Age.*, 225a:1599.

140 Bkz. Felek, "The Master of the Master," 169-192.

141 Leslie Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. (New York: Oxford University Press, 1993), 189-190.

142 *Kitābü'l-Menāmāt*, 157a-b:1123.

143 Metindeki başka birkaç tezkerede de farklı mevzularla ilgili olarak Sultan Murad'ın Şeriate uygun hareket etmekte özel bir ihtimamı ve hassasiyeti olduğu görülür. Mesela, bkz. *age.*, 99a-b:728.

144 *Kitābü'l-Menāmāt*, 126a:901.

Hak katında annesini incitmekten mesul tutulmaktan endişe ettiği için temkinli davrandığını gösterir.

Bütün bunların yanı sıra, tezkerelerde XVI. yüzyılın en güçlü imparatorluğunun başında bulunan Sultan Murad'ın iç dünyasını şekillendiren unsurlara dair işaretler de buluruz. Tarihe, edebiyata, acayip ve nadir hikâyelere özel bir ilgi duyan sultanın rüya mektuplarında İslâm edebî kültürünün izlerini sürmek mümkündür. *Kitābü'l- Menāmāt*'ta Attâr'ın *Mantıku't-tayr'ı*, Rûmî'nin *Mesnevî*'si, İbn Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'i[145] ismen zikredilir. İsmen zikredilen bu eserler yanında, pek çok rüya mektuplarında, İslâm edebiyatının hem sözlü, hem de yazılı geleneği içinde meşhur eserlerinden olan *Şehnâme*'den ve *İskender-nâme*'den, siyerlerden, miraçnâmelerden, cenknâmelerden, acayibnâme ve evliyâ tezkirelerinden küçük hikâyeler ve epizodlar da yer alır. Aşağıdaki rüya mektubunda bahsedilen hikâye İslâm edebiyatının en meşhur evliya tezkirelerinden olan Attar'ın tezkiresinde de mevcuttur.[146]

> **Vāḳıᶜa** Saᶜādetlü pederüm, vāḳıᶜada müşāhade oldı ki İbrāhīm bin Edhem oġlı ile Kaᶜbe'de buluşduġın ḥikāyet ider idük.[147]

Bu ve *Kitābü'l-Menāmāt*'ta yer alan pek çok diğer edebî unsur, Sultan Murad'ın okuduğu, işittiği, bir şekilde haberdar olduğu metinlerin, sözlü gelenek içinde yaşayan motifler ve sembollerin sadece kendisi üzerinde değil, devrin meraklı okuyucu ve dinleyicileri üzerindeki muhtemel etkilerine dair de bize fikir verir.[148]

Erken dönem Osmanlı üzerinde çalışan araştırmacılar için döneme ait günlük ve hatırat türüne ait kişisel yazınlar eksik veya son derece sınırlıdır.[149] Bu bakımdan *Kitābü'l-Menāmāt*, Sultan Murad'ın şahsî kaygılarını ve korkularını ihtiva etmesi itibarıyla da oldukça kıymetli bir eserdir. Pek çok tezkere Sultan'ın iç sıkıntılarını, çaresizliklerini, pişmanlıklarını yansıtır. Kimi tezkerelerde, "... Āh bir yol bulsam, başum alub çıḳub gitsem, kimesne beni aramasa, ᶜālemüŋ ḳahrı ve şerīrliginden ḫalāṣ olub ḥużūrumda olsam..."[150] şeklinde saltanatın kendisine

145 *Age.*, 73b:314; 49b:395; ve 195b:1390.

146 Bkz. Farid al-Din ᶜAṭṭār, *Tazkirat al-awliyāʾ/taʿlīf-i Farīd al-Dīn ʿAṭṭār Nayshābūrī, barrasī, taṣḥīḥ-i matn, tawzīhāt va fihāris az Muḥammad Istiʿlāmī* (Tihrān: Intishārāt-i Zavvār, 1346 [1967]).

147 *Kitābü'l-Menāmāt*, 4b:18.

148 *Kitābü'l-Menāmāt*'taki İslâm edebiyatının izleri daha önce yayınladığımız "Re-narrating Islamic Lore: the Dream Writings of Sultan Murād III" (*İslam Edebiyatını Yeniden Hikaye Etmek: Sultan III. Murat'ın Rüya Mektupları*) isimli çalışmamızda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

149 Elimizdeki az sayıdaki metinden bir kısmı Cemal Kafadar tarafından tanıtılmıştır. Bkz. Cemal Kafadar, *Rüya Mektupları/Asiye Hatun* (İstanbul: Oğlak Yayınları, 1994) ve *Kim Var İmis Biz Burada Yog İken. Dört Osmanlı: Yeniçeri, Tüccar, Derviş ve Hatun* (İstanbul: Metis Yayınları, 2009). Ayrıca bkz. Derin Terzioğlu, "Man in the Image of God in the Image of the Times: Sufi Self-Narratives and the Diary of Niyāzī-i Mıṣrī (1618-94)," *Studia Islamica*, 94 (2002), 139-165.

150 *Kitābü'l-Menāmāt,* 168a:1210.

ancak bir meşakkat olduğundan şikâyet ederek, dünya padişahlığına tamahı olmadığını dile getirip,[151] aşağıda yer alan şu iki tezkerede olduğu gibi, Osmanlı hanedanına mensup olduğu için hayıflanır:

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, dünyā pādişāhlıġı ile dünyā maṣlaḥatı beẕirsiz (?) olur mı? Ammā bizüm aŋa raġbetmüz yoḳdur. Kāşkī başmuzı ḳurtaracaḳ yer bulsaḳ, nefes ehlu'llāh nefesidür, hüner oldur ki ehlu'llāhdan olub anlara olan murād ve iḥsān bize daḫi ola. Cemīᶜ-i elemden necāt bulub, *elā inne evliyāᵊallāhi lā ḫavfun ᶜaleyhim ve lā hum yaḥzenūn*[152] bu fırḳadan olmaḳdur, yoḫsa fānī devlete bizüm raġbetmüz yoḳdur. Kāşkī ᶜOṣmān nesli olmayadum. Saᶜādetüm, dünyāda bize ḥayfolan daḫi bir ṭālibe olmamışdur. Saᶜādetüm, ben böyle ummaz idüm. Hele buyursaŋuz kāġıdı göndereyin. Allāh teᶜālā baŋa müyesser eyleye başum alub gitsem derde dermān aramaġa. Biz kendi ḥālmizi bilmedük, muᶜṭī neden bildi? Biz her gün aġlaruz ki ḥālmizde nesne yoḳ. Ol ḥakīm mi oldı? Saᶜādetüm, neden didi?[153]

> **Teẕkere** Benüm saᶜādetüm, nolaydı Ḥaḳ celle ve ᶜalā bu ḥaḳīri ve ᶜāciz ḳulunı nesl-i ᶜOṣmān'dan itmeyeydi, tā kim şunı ve bunı işidüb ḳasāvet çekmeye idük. Bir nesl-i ġarīb olayduḳ. Ḥaḳ'la daḫi yek muᶜāmelemiz olurdı. Dünyāyı bi'l-külliye ardımıza atarduḳ. Bundan murād, bir yerde gördük taḫt-ı Rūm'a Muṣṭafā-nām kimesne pādişāh ola dimiş.[154]

Bir diğer tezkerede, "Bu salṭanat bizüm işmiz degül idi. Ḥikmet Allāh'uŋdur. ᶜOṣmānlı ṣulbinden geldük, fuḳarādan olmaḳ baŋa ᶜayn-ı saᶜādet idi,"[155] diyen sultan, müstensih tarafından "İlhām" olarak etiketlenmiş bir diğer tezkerede ise, tahtından vazgeçip zühd hayatını tercih eden Belh sultanı İbrahim Edhem gibi tacı tahtı terk edip kendini tamamıyla Allah'a adamak istediğini dile getirir:

> **İlhām** Saᶜādetlü pederüm ḥażretlerinüŋ ḫāk-pāy-ı şerīflerine yüzüm sürdükden ṣoŋra. "İnnā aᶜṭaynāke saᶜādeten lā aᶜṭaynā evliyāᵊenā ve enbiyāᵊenā ve aṣfiyāᵊenā fe'mnün fe'mnün ente ḫāṣunā yā murādu."[156] Fermān sulṭānumuŋdur. Ve benüm saᶜādetüm, baŋa çāre olsa başum alub bir yaŋa gitsem, salṭanatı terḳ eylesem, ᶜabālar geysem. Salṭanatdan baŋa ne fāyide? İbrāhīm-i Edhem gibi olsam.[157]

Kimi zaman ise sadece yüklendiği sorumlulukların değil, mesela cariyelerden birinin rüyasının da Murad için bir endişe kaynağı olabileceğini görüyoruz. Sadece kendi rüyalarını değil, başkalarının da kendisi ile ilgili rüyalarını ne derece ciddiye aldığını göstermesi açısından şu tezkere dikkat çekicidir:

---

151 *Age.,* 128b: 921.

152 "Bilesiniz ki, Allah'ın dostlarına korku yoktur; onlar üzülmeyecekler de" (Yunus, 62).

153 *Kitābü'l-Menāmāt*, 203b-204a:1447.

154 *Age.*, 149a:1057.

155 *Age.*, 192b:1370.

156 "Şüphesiz sana bir saadet ihsan ettik ki evliyamıza, enbiyamıza ve asfiyamıza vermemiştik. Artık sen de iyilik yap, artık sen de iyilik yap. Ey Murad, sen bizim seçilmişimizsin."

157 *Kitābü'l-Menāmāt*, 58a: 459.

Teẕkere Benüm rūḥum, şol ġuṣṣa çekmekden ayruḳ mecālüm ḳalmadı, ḫasta olıyoruram. Benüm rūḥum, bizüm ḥaḳḳımızda gördükleri vāḳıᶜalar ve bizüm tefekkür ile gördügmiz vāḳıᶜalar bizi zebūn eyledi. Ḳorḳaram döşeklere düşüb ḫasta olam. İşte görüŋ ḥālüm mükedderdür. Rūḥum ol cāriye yine bizi bir vechile müṣāhede eylemiş. Ve vālide bize, "Cümle aḳrabādan evvel sen gelürsin" dimek. Hey rūḥum ṭāḳat ḳalmadı, medet! ᶜİnāyet Allāh'dan ola, ḥālmiz ḫarābdur.[158]

Yaşadığı huzursuzluğu, kaygıları, iç sıkıntılarını, "şimdi biz kendü gölgemizden bile ḳocunuruz" diyerek özetleyen sultanın korkularının nedenleri de yine tezkerelerde ortaya çıkar.[159] Kendisine nakledilen bir meczubun hikâyesiyle oldukça huzursuz olduğu anlaşılan Sultan'ın bu tür hikâyeleri ne derece ciddiye aldığını göstermesi açısından şu tezkere oldukça manidardır:

Teẕkere Benüm saᶜādetüm, ḫᵛācenüŋ evine bir mecẕūb gelmiş eytmiş, "Ervāḥ-ı ḫabīsenüŋ żarār ve ziyānı vardur. Bu ṣovuḳlaruŋ böyle muḥkem olduġına sebeb budur, bilür misiz?" deyü baᶜżı kelimāt eylemiş. Şeyḫ-i Süleymān daḫi anda bulunmış, ol mecẕūb ile baᶜżı münāẓara eylemiş. Hemān mecẕūb ḳalḳub "Baŋa bir şāl getürüŋ" deyüb bir kiçe(y)i delüb, boġazına geçürüb çıḳub gitmiş. "Bir ᶜalāmet ẓāhir olur, ṣaḳınuŋ" dimiş. Benüm saᶜādetüm, bu ḫuṣūṣ bizi muḥkem bi-ḥużūr eyledi, siz ne dersiz? Duᶜādan unutmayasız. Allāhu teᶜālā ehl-i İslām'ı ve bu ḥaḳīrini ṣaḳlaya, hīç ol mecẕūbı siz gördüŋüz mi? Benüm saᶜādetüm, sizüŋ ile muṣāḥabet eyledi mi? Va'llāhi ġuṣṣadan helāk olduḳ.[160]

Bu tezkere örneğinde nakledilen meczub hikâyesinin tarihçi Selânikî tarafından nakledilen hikâye ile benzerliği dikkat çekicidir.[161] Muhtemelen Sultan Murad'ın kulağına gelen de aynı hikâyeydi. Bizim için enteresan olan, halk arasında dolaşan bu tür hikâyelerin Sultan'ı hayli endişelendirmiş olmasıdır. Kötü ruhlardan, uğursuzluktan çekindiği anlaşılan Sultan'ın, oğluna büyü yapıldığı şeklindeki korku ve endişeleri hikâye edilen validesinin bu tür korkularını da paylaştığını yine metinde yer alan bir tezkereden anlıyoruz:

Teẕkere Benüm rūḥum, baᶜżı kimesnecükler bize dirler ki, "Senüŋ ḥaḳḳuŋda siḥrü ve mekre ve esmāya meşġüllerdür." Bu ḫuṣūṣa nice buyurursız? Resūl ᶜaleyhi's-selām'a daḫi siḥr itmişlerdür. Neyle defᶜ olunmaḳ ḳābildür, rūḥum? "ᶜAḳla, vehme uymaya" dirsiz. Bizüm tevekkülmiz ḳavīdür, fe-ammā be-her ḥāl ᶜaḳldur, ibā ider rūḥum.[162]

Benzer kaygıları yansıtan bir diğer tezkere örneğinde ise rakiplerinin onu bertaraf etmek için En'am suresi ve Kahriyye duası okuduklarını duyan Sultan'ın, yine şeyhinden yardım istediğini görüyoruz:

158 *Age.*, 242b:1718.
159 *Age.*, 253a:1806.
160 *Age.*, 159a-b:1138.
161 Selânikî, *Tarih-i Selânikî,* c. 1, 417-418.
162 *Kitābü'l-Menāmāt*, 259a:1857. Benzer sıkıntı ve korkularını yansıtan diğer tezkereler için, bkz. 199a-b:1417 ve 85a-b:639.

Teẕkere Benüm rūḥum, ya bizüm içün Enᶜām ve ḳahriyye oḳudur imiş, kendi oğlum pādişāh olsun deyü. Benüm rūḥum, bu ḫuṣūṣ içün ne tedārük idelüm, nice buyurursız?[163]

Muhakkak ki Sultan'ın kendisine büyü yapıldığına dair *Kitābü'l-Menāmāt*'ta dile getirdiği kaygıları, tarihçilerin oğluna büyü yapıldığı endişesine düşen valide sultanla ilgili hikâyeleriyle ve Sultan için yaptırılan tılsımlı gömlekler, gömlekler üzerindeki semboller, motifler ve dualarla bir bütün olarak okunmalıdır.[164] *Kitābü'l-Menāmāt* başlı başına zengin bir metin olmakla beraber, metnin tam olarak anlaşılması ve değerlendirilmesi, Sultan Murad'a ait olduğu haber verilen tasavvufî metinlerin tesbit edilip, bu metinlerle ve tasavvufî şiirlerini ihtiva eden *Murādī Dīvānı*'yla birlikte yeniden okunmasıyla mümkün olacaktır.

Sonuç olarak, *Kitābü'l-Menāmāt* hem Osmanlı ve İslâm tarihi ve edebiyatı çalışmaları hem de rüya ve tasavvuf çalışmaları için oldukça kıymetli bir eserdir. Osmanlı tarihi ile ilgilenen araştırmacı ve okuyuculara saray içi dinamikleri bir sultanın gözüyle, imparatorluğun başındaki birinci adamın bakış açısıyla, sarayın içinden bir perspektifle anlatırken, metin boyunca izlerini kolayca sürebileceğimiz hikâyeler, epizodlar, meşhur edebî ve tasavvufî karakterler ile İslâm edebiyatının temel eserlerinin devrin okuyucu ve dinleyicileri üzerindeki etkilerini de oldukça canlı bir şekilde sergiler. Bununla birlikte, eser özellikle tasavvuf, rüyalar ve şeyh-mürit ilişkisine dair çalışmalar için de temel bir kaynak olacaktır. Metin, kullarından birine mürit olan ve çeşitli vâkı'alar, ilhâmlar, nidâ ve hitâplar vasıtasıyla defaatle şeyhine Kutbu'l-aktâblık ile müjdelendiğini haber veren bir sultan/müridin bakış açısından şeyh ve mürit ilişkilerinin kişisel düzeyde nasıl tecrübe edildiğinin renkli bir tasviridir.

Kitâbü'l-Menâmât ayrıca menkabevî metinlerde mektupların rolü üzerine güzel bir örnek teşkil eder. Menâkıbnâmeler bir biyografi türü olup, diğer biyografi yazınlarından farklı olarak menkıbeleri, seyr ü sülûktaki başarıları, kişiliği, ailesi, ve nesebi üzerinden tasavvuf ehli bir zatın bir veli olarak portresini çizerler.[165] Özellikle sûfîler arasında deveran eden bu tür eserler, şeyh hayattayken veya vefa-

---

163 *Age.*, 245b:1744.

164 Sultan Murad ve diğer saray erkânı için yaptırılan tılsımlı gömlekler için, bkz. Hülya Tezcan, *Topkapı Sarayındaki Şifalı Gömlekler,* İstanbul: Euromat, 1996.

165 Bilinçli bir şekilde bir sûfî yaratma amaçlı hazırlanmış bir menâkıbnâme örneği olarak Sibt İbn el-Farid ve onun Dībāce'sini gösterebiliriz. el-Farid, torunu Ali sayesinde XIV. yüzyılın sonuna gelindiğinde sadece şair yanıyla değil, mistik kimliği ile de tanınır olmuştu. el-Farid'in hikâyesi biyografik bir eserin bir şairden bir sûfî inşa etmede nasıl etkin olabileceğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bkz. T. Emil Homerin, *From Arab Poet to Muslim Saint: Ibn al-Fāriḍ and his Shrine* (Columbia: University of South Carolina Press, 2001). Menâkıbnâme türü üzerine, ayrıca Ahmet Yaşar Ocak'ın *Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983), *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menâkıbnâmeler: Metodolojik Bir Yaklaşım* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), ve *Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliyâ Menkabeleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1983) çalışmalarına bakılabilir.

tından sonra, genellikle şeyhin müritlerinden veya akrabalarından biri tarafından hazırlansalar da, sipariş üzerine yazılan menâkıbnâmeler de vardır.[166]

Kanaatimizce *Kitābü'l-Menāmāt*, Sultan Murad için hazırlanmış menkabevî bir eserdir. Metin boyunca vâkı'alar, ilhâmlar, nidâ ve hitâplar yoluyla Sultan Murad bir velî-sultan olarak resmedilirken, mektup yazma farklı bir işlev yüklenir. Her ne kadar Sultan'ın menkıbecisi olarak müstensih Nuh Ağa öne çıkıyorsa da, *Kitābü'l-Menāmāt* Nuh Ağa ve muhtemelen mektupların derlenip temize çekilme aşamasından haberdar olan Sultan Murad'ın ortak ürünü olarak düşünülmelidir. Bu nedenle *Kitābü'l-Menāmāt* sadece bir şeyhin müritlerinin rivayet ettiği veya şahit olduğu harikulade hal ve meziyetlerine istinaden değil, bizzat sûfînin rüya, müşâhede, ilhâm, nidâ ve hitâp gibi şahsî tecrübelerine dayanılarak hazırlanmış bir eser olması hasebiyle türünün diğer örneklerinden ayrılır. Gizemli bir rüya ile mütevazı bir derviş olarak seyr ü sülûka giren Sultan Murad'ın değişim ve gelişimini adım adım gösteren metin, onu Kastamonulu Şeyh Şaban Efendi, Şüca Dede, Emir Sultan (1349-1429) ve Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/860) gibi sûfîlerle birlikte bir silsileye yerleştirir. Metindeki her mektup Âlem-i Misâl'deki maceraları vasıtasıyla Sultan Murad'ın mütekamil bir sûfî, gerçek bir veliyyullah ve yeryüzünde hüküm sürmek üzere bizzat Allah tarafından seçilmiş bir sultan olarak imajını güçlendirmek, muteber niteliklerini vurgulamak ve itibarını pekiştirmek üzere ihtimamla seçilmiştir. Zaten metnin hemen girişinde de, müstensih Nuh Ağa tarafından metnin asıl dinleyicisinin tasavvuf ehli olduğu açıkça ifade edilmiştir: "İy ṭālib-i maʿrifet ve iy rāġib-ı ḥaḳīḳat, bil ve āgāh ol kim..."[167] Bu nedenle *Kitābü'l-Menāmāt*'ın menkabevî bir nitelik kazandığını, hatta "*Menāḳıb-nāme-i Sulṭān Murād Ḫān*" olarak yeniden isimlendirilebileceğini dahi söylemek mümkündür.[168] Her ne kadar metnin bilinen tek nüshası henüz gün ışığına çıkıyorsa da, yakın zamanda neşredilen tarikatlar ve silsilerine dair bir eserde "Şeyh 3. Sultan Murad (İstanbul)" olarak şeyhi Şüca Dede'nin ardından Şabaniyye kolu içinde Halvetî silsilesine yerleştirilmesi, Sultan Murad'ın velayetinin en azından belli tasavvuf çevreleri içinde kabul edildiğini gösterir.[169]

---

166 Bunun en bilinen örneklerinden biri *Menâḳıb-i İbrâhīm-i Gülşenî*'dir. Eser Muhyi tarafından şeyhi Ahmed Hayali'nin arzusu ve direktifleri doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bkz. *Menâḳıb-i İbrâhīm-i Gülşenî /Muhyî-yi Gülşenî; ve Şemleli-zâde Ahmed Efendi Ṣîve-i ṭarīkat-i Gülşenīye,* haz. Tahsin Yazıcı (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), xxv.

167 *Kitābü'l-Menāmāt,* 1b.

168 Ayrıntılı bir analiz için, bkz. Felek, "(Re)creating Image and Identity," 249-272.

169 Seyyid Osman Ustaoğlu, *Geçmişten Günümüze Tarikatlar ve Silsileleri* (Ulus, Ankara: Ustaoğlu Yayıncılık, 2002), c. 3, 169.